

Univerzita Karlova

Fakulta Sociálních věd

Institut politologických studií

Tomáš Čech, MSc.

Populism jako fenomén současné demokracie

Diplomová práce

Praha 2018

Vedoucí práce: PhDr. Miloš Brunclík, PhD.

Bibliografický záznam

ČECH, Tomáš. *Populism jako fenomén současné demokracie*. Praha, 2018. 49 s. Diplomová práce (Mgr.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií. Katedra politologie. Vedoucí diplomové práce PhDr. Miloš Brunclík, PhD.

Abstrakt

Motivem této diplomové práce je vyjasnit normativní vztah mezi populismem a liberální demokracií. Předmětem zájmu, tedy není normativně se vyjádřit k populismu, nebo k liberální demokracii, ale pouze pochopit jaký vztah mezi nimi je. Častým tématem spojeným s populismem, totiž je, zda je populismus korektivem nebo spíše ohrožením liberální demokracie. Postup v této práci je relativně přímočarý. Nejdříve se čtenář seznámí s fenoménem populismu, částí jeho historie a důvody, proč je populismus v kontextu politické vědy tak problematický koncept. Posléze přichází vyjasnění populismu pro kontext této práce, bude vybrána ta metoda, která se zdá být nejvhodnější k dosažení cíle této práce. V návaznosti se čtenář dozví více obecných informací o populismu. Záměrem je vysvětlit koncepty a cíle, s kterými populismus nejčastěji operuje. Těmi jsou např. lid, elita, lídr, nebo přímá demokracie. Po vyjasnění populismu a způsobu našeho přístupu k němu se zaměříme na liberální demokracii. Zde budeme postupovat podobně jako v případě populismu. Jakmile si představíme vše potřebné pro uchopení liberální demokracie, přijde na řadu vypořádání se s cílem naší práce. Poslední kapitola se tedy zaměřuje na vyjasnění normativního vztahu populismu a liberální demokracie. V neposlední řadě práce nabídne krátkou úvahu o vztahu populismu, liberální demokracie a střední třídy.

Abstract

The main motivation of this master thesis is to clarify the normative relation between populism and liberal democracy. The task is not to express a normative statement about populism or liberal democracy, but only to explain the relation between those two concepts. Very common topic about populism is the question if populism represents a corrective or a threat to liberal democracy. The procedure in this thesis is quite straightforward. First of all, the reader will learn about the phenomenon of populism, a part of its history and the reasons why is populism coined as a contested concept. After, there is a clarification of populism for the context of this thesis and a choice of the most useful method that will help us achieve the final goal. As a follow-up, the reader learns more general information about populism. The intent is to explain concepts and goals that are most associated with populism. These include, for example, the people, the elite, the leader, or direct democracy. After clarifying populism and how we approach it, we will shift our focus onto liberal democracy. Here we will proceed in similar way as in the case of populism. As soon as we introduce everything necessary to grasp the idea of liberal democracy, we will deal with the goal of this thesis. The last chapter focuses on clarifying the normative relation between populism and liberal democracy. Last but not least, the thesis offers a brief account of the relation between populism, liberal democracy and the middle class.

Klíčová slova

Populismus, demokracie, liberální demokracie, liberalismus, lid, přímá demokracie, elity, střední třída

Keywords

Populism, democracy, liberal democracy, liberalism, the people, direct democracy, elites, the middle class

Rozsah práce: 110 604 znaků.

Institut politologických studií

Projekt diplomové práce

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

INSTITUT POLITOLOGICKÝCH STUDIÍ

Populism jako fenomén současné demokracie

Projekt diplomové práce

Vypracoval: **Tomáš Čech**

Obor a ročník: Politologie, 1. ročník

Vedoucí práce: **PhDr. Miloš Brunclík, Ph.D.**

Akademický rok: 2013/2014

Vymezení tématu

Jako téma své diplomové práce jsem si vybral populismus a jeho vztah k liberální demokracii. Populismus je fenomén, který dnes můžeme stále častěji slyšet ve spojení s více a více politickými stranami. Přestože jsou dnes již populistické strany, dalo by se říci tradičními v politických systémech střední a západní Evropy, stále neexistuje přesné vymezení toho, co je to vlastně populismus. Se samotným pojmem je tedy spjata určitá kontroverze, která se nadále přelévá do politického života.

Strany, které jsou dnes označovány za populistické, se začaly objevovat v západní Evropě v 80. letech minulého století. Od té doby podpora těchto stran poměrně narostla a populistické tendence od nich přejala většina tradičních stran. Přesto zatím můžeme pozorovat, že většina hlasů pro populistické strany je hlasy tzv. protestními. Je tedy nasnadě otázka, zda je v blízké budoucnosti možné, že se těmto stranám rozroste voličská základna do celé společnosti a stanou se tak určujícími aktéry politiky.

Pro akademiky je jedním z hlavních témat spojených s populismem otázka, zda je populismus potřeba chápat jako reálné ohrožení liberální demokracie a jejích hodnot, nebo zda je naopak populismus jakýmsi hnutím, které vede k obrození demokracie a oslabení byrokracie. Především zodpovězením této otázky by se má práce měla zabývat. S touto otázkou je pak silně spojeno téma krize demokracie a zranitelnost demokracie, které by v mé práci také mělo být obsaženo. S těmito otázkami je spojena také další část práce, která se bude zabývat pojmem „Praví demokraté“, jelikož populisté tento pojem často užívají a snaží se o zavedení přímé demokracie. Chtěl bych se tedy zabývat otázkou, kdo vlastně je „pravý demokrat“ na základě děl teoretiků demokracie.

Cíl práce

Cílem diplomové práce bude kriticky analyzovat a vymezit pojem populismus jako tokový, představit jeho hlavní myšlenky a představitele. Dále pak zjistit, zda je na základě svých cílů populismus ohrožením pro liberální demokracii, anebo naopak, je spíše součástí jejího

nevyhnutelného vývoje. Práce se tak bude zabývat především pochopením samotné myšlenky populismu a jeho možného vývoje.

Výzkumné otázky:

- 1) Jak velký volební potenciál mají populistické strany?
- 2) Je populismus ohrožením liberální demokracie?
- 3) Existuje „pravý demokrat“?

Popis zpracování

Práce bude postupovat metodou kritické analýzy dostupné literatury a analýzou politických programů populistických stran. V práci se také budou vyskytovat prvky komparativní, ať již při zkoumání definic jednotlivých autorů, nebo programů jednotlivých stran. Koncepty budou rozebrány především z teoretického hlediska, místy podpořeny hledisky praktickými.

Předpokládaná osnova práce

- 1) Úvod
- 2) Vymezení pojmu populismus
- 3) Voliči a volební potenciál populistických stran
  - a. Rozbor voliče populistických stran
  - b. Rozbor volebního potenciálu
- 4) Vztah populismu a liberální demokracie
  - a. Rozbor krize demokracie
  - b. Představení problematiky lid vs. elity
  - c. Kompatibilita liberální demokracie a populismu
  - d. Pojem „pravý demokrat“
- 5) Závěr

Předpokládaný seznam literatury

Neperiodická literatura

ALBERTAZZI, Daniele. McDONELL, Duncan. *Twenty-First Century Populism*. Palgrave Macmillan. (2008)

BELL, Jeffrey. *Populism and elitism: politics in the age of equality*. Regnery Gateway. (1992)

BEREZIN, Mabel. *Illiberal politics in neoliberal times: culture, security and populism in the new Europe*. Cambridge University Press. (2009)

BUBEN, Radek. DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra. NĚMĚC, Jan. *Levicová vlády, populismus a změny režimu v Latinské Americe*. SLON. (2013)

DAHL, Robert. *A Preface to Democratic Theory*, Chicago: University of Chicago Press. (1959)

DYZENHAUS, David. (ed.). *Law as Politics. Carl Schmitt's Critique of Liberalism*, Durham: Duke University Press. (1998)

HAYEK, Friedrich. *The Constitution of Liberty*, Chicago, IL: University of Chicago Press. (1960)

HELD, Joseph. *Populism in Eastern Europe: racism, nationalism and society*. Columbia University Press. (1996)

LUKACS, John. *Democracy and populism: fear and hatred*. Yale University Press. (2005)

MUDDE, Cas. KALTWASSER, Cristóbal Rovira. *Populism in Europe and the Americas: threat or corrective for democracy?*. Cambridge University Press. (2012)

PANIZZA, Francisco. *Populism and the mirror of democracy*. Phronesis. London. (2005)

RAWLS, John. *Political Liberalism*, New York: Columbia University Press, revised edition. (1996)

RIKER, William H. *Liberalism against populism: a confrontation between the theory of democracy and the theory of social choice*. W. H. Freeman (1982)

TAGGART, Paul A. *Populism*. Open University Press. (2000)

WODAK, Ruth. KHOSRAVINIK, Majid. MRAL, Brigitte. *Right Wing Populism in Europe: Politics and Discourse*. Bloomsbury Academic. (2013)

Periodická literatura

ACEMOGLU, Daron. EGOROV, Georgy. SONIN, Konstantin. A Political Theory of Populism. *Quarterly Journal of Economics*. May 2013, Vol. 128 Issue 2, s. 771-805. 35s.

Dostupné z: <http://eds.a.ebscohost.com/eds/detail?sid=b1fbf3ce-6e13-402f-ab7f-fd2679db8f64%40sessionmgr4002&vid=1&hid=4210&bdata=Jmxhbmc9Y3Mmc2l0ZT11ZHMtbGl2ZQ%3d%3d#db=bth&AN=87375895>

JANSEN, Robert S. *populist Mobilization: A New Theoretical Approach to Populism*. American Sociological Association. 2011. Dostupné z:

<http://www.jstor.org/stable/23076372>

MOFFIT, Benjamin. TORMEY, Simon. Rethinking Populism: Politics, Mediatization and Political Style. *Political Studies*. Jun 2014, Vol. 62 Issue 2, s. 381-397. 17s. Dostupné z:

<http://eds.a.ebscohost.com/eds/detail?sid=7a1e86ff-b581-4bc9-b56c-67db33408a6d%40sessionmgr4003&vid=1&hid=4210&bdata=Jmxhbmc9Y3Mmc2l0ZT11ZHMtbGl2ZQ%3d%3d#db=a9h&AN=95715115>

McGRATH, Michael. The Histories of Populism. *National Civic Review*. Summer 2013, Vol. 102 Issue 2, s. 50-56. 7s. Dostupné z:

<http://eds.a.ebscohost.com/eds/detail?sid=11ab6621-aa81-4f62-9cf8-a1bd0e696df7%40sessionmgr4002&vid=1&hid=4210&bdata=Jmxhbmc9Y3Mmc2l0ZT11ZHMtbGl2ZQ%3d%3d#db=bth&AN=89305855>

RADCLIFF, Benjamin. *Liberalism, Populism, and Collective Choice*. Sage Publications, Inc. (1993). Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/449060>

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 11. května 2018

Tomáš Čech

Poděkování:

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu své diplomové práce PhDr. Miloš Brunclíkovi Ph.D. především za trpělivost a podporu, ale také za jeho připomínky při vypracování této diplomové práce. Dále bych rád poděkoval své rodině a přátelům za jejich podporu, především Honzovi, Janě, Tomášovi a v neposlední řadě Šárce.

Obsah

1.	Úvod	1
2.	Populismus	4
2.1.	Historie populismu	4
2.2.	Populismus – nevyjasněný koncept.....	6
2.3.	Populismus – uchopení konceptu	8
2.3.1.	Populismus jako idea, styl či strategie.....	8
2.3.2.	Populismus - liberální, radikální či minimální definice	12
2.4.	Shrnutí	14
3.	Kdo a jaké cíle vlastně populismus představuje.....	16
3.1.	Kdo, anebo co je „lid“?.....	16
3.2.	Elity a populistický lídr	19
3.3.	Přímá demokracie – hlavní cíl populistů?	21
3.4.	Shrnutí	25
4.	Liberální demokracie.....	26
4.1.	Liberalismus jako ideologie.....	26
4.2.	Spojení liberalismu a demokracie.....	29
4.3.	Shrnutí	33
5.	Normativní vztah populismu a liberální demokracie	35
5.1.	Metodické vyjasnění a zopakování definic	35
5.2.	Polický, kulturní a ekonomický populismus ve vztahu k liberální demokracii	36
5.3.	Liberální demokracie a střední třída.....	43
5.4.	Shrnutí	46
6.	Závěr.....	47
	Seznam použité literatury	50

1. Úvod

Je v podstatě nemožné začít psát o populismu, aniž bychom nenaplnili to, co Francisco Panizza považuje za klišé spjaté s tímto tématem, a to sice, že populismus je sporný a nevyjasněný koncept.¹ Z toho důvodu shoda mezi jednotlivými autory na tom, čím přesně populismus je, je v podstatě nedosažitelná.² Především v politické praxi je populismus silně nadužívaný pojem, který může znamenat všelicos. Od pouhého pejorativního označení politického soupeře, přes určitou politickou strategii nebo styl až po určitý druh ideologie nebo diskurzu. Zatímco v období do přelomu 20. a 21. století byl populismus skoro vždy vnímán především negativně, dnes jsme svědky i opačného postoje, kdy si někteří politici osvojují tento příměr jako pozitivní aspekt, který vypovídá o tom, že jejich politický záměr je bránit „lid“ proti „elitám“, popř. proti těm kteří jsou „jiní.“^{3,4}

Přese všechny problémy, které jsou spjaty s pojetím populismu, je jednoznačně v zájmu politické vědy se o vyjasňování tohoto pojmu neustále pokoušet a nadále objasňovat, co přesně si pod pojmem „populismus“ máme představit. Zdá se totiž, ať už se jedná o populismus levicový nebo pravicový, že populismus hraje v politice čím dál tím větší roli a v některých zemích už má reálné dopady na fungování demokracie. Kvalitní uchopení a práce s fenoménem populismu je jednou z možných cest, jak se s populismem vypořádat a pochopit jeho veškeré dopady na politický a občanský život.

Na úvod je dále zapotřebí vyjasnit, co přesně je myšleno názvem této práce. Konkrétně jeho druhou částí, tedy co je přesně myšleno současnou demokracií. Stále jednoznačně převládající formou demokracie ve všech zemích světa je demokracie liberální, přestože je většinou označena pouze jako demokracie.⁵ Z toho důvodu bude hlavním předmětem této práce popsání normativní vztahu populismu a liberální demokracie. Naopak mezi hlavní cíle práce nepatří jakási normativní kritika liberální

---

¹ Panizza, *Populism and the Mirror of Democracy*, 1.

² Populismus se v tom smyslu stal podobně problematickým konceptem jako „demokracie“, která také nabývá mnohá významů a přívlastků, a je tedy často zavádějící co přesně je slovem „demokracie“ myšleno.

³ Dvořáková, Buben, Němec, *Levicové vlády, populismus a změny režimu v Latinské Americe*, 120.

⁴ Podobné prohlášení např. nedávno vydal Matteo Salvini, jehož strana Liga Severu získala v italských parlamentních volbách 17.4% hlasů, a stala se tak třetí nejsilnější italskou stranou.

⁵ Data o počtu demokracií ve světě jsou dostupná např. zde: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2017> Cit. 1. 5. 2018

demokracie a nabízení možných alternativ.⁶ Snahou není ani vyřešit, zda populistické alternativy za liberální demokracii představují pozitivní změnu.

Záměrem této práce je definovat pojmy „populismus“ a „liberální demokracie“ a ukázat, v čem jsou tyto dva přístupy kompatibilní a v čem nikoliv. Taková otázka může vynést na povrch nedostatky liberální demokracie a potenciální korektivy těchto nedostatků z hlediska populismu. To ovšem neznamená, že se práce snaží o definování cest, kterými by se měly liberální demokracie vydávat. Jinými slovy jde v této práci o to popsat normativní vztah liberální demokracie a populismu z pohledu liberální demokracie jako formy vlády, která dominuje demokratickému způsobu vlády. Tedy zaměřit se na to, co jsou nosné pilíře liberální demokracie a ukázat jejich vztah s představami a cíli populistických sil.

V neposlední řadě je zapotřebí zdůraznit, že tato diplomová práce se bude v určitých kritériích lišit od navrhovaného projektu, který byl vytvořen v roce 2014, tedy asi před čtyřmi roky. Za tu dobu se studie a obecné povědomí o pojetí populismu dále vyvinulo, stejně jako zájmy autora této práce. Z toho důvodu jsem se rozhodl vynechat celou „empirickou“⁷ část práce, která se měla zaměřit na voliče a volební potenciál populistických stran. Místo toho jsou hlavním záměrem studie normativní vazby mezi populismem a demokracií. To nejen proto, že mi toto téma je velmi blízké, ale především také z toho důvodu, že je dle mého názoru velmi podstatné pro nastínění budoucího vývoje demokratických režimů, ve kterých se populismus, dle mého názoru, stává den ode dne stále významnějším fenoménem.

Dalším důvodem je fakt, že podle některých politických vědců je obecně více zapotřebí studovat populismus jako koncept a vést o něm teoretickou debatu, než se zabývat konkrétními instancemi populismu.⁸ Jak bude hlouběji nastíněno v této práci, populismus je fenoménem, který, jak se zdá, bude v blízké a středně blízké budoucnosti dále posilovat. Pro fungování demokracie je tedy stěžejní, abychom byli schopni jasného

---

⁶ Mezi kterými můžeme vyjmenovat např. přímou demokracii, postliberální demokracii, deliberativní demokracii anebo republikánské pojetí demokracie. Pro více na toto téma viz Znoj, Demokracie v postliberální konstelaci.

⁷ Což ovšem neznamená, že některé příklady nebudou podloženy skutečnou politikou a jednáním jednotlivých politických aktérů.

⁸ Deiwiks, *Populism*, 1.

vyjasnění svého postoje vůči populistickým silám a aktérům, a díky tomu mj. jasně definovali, jak s tímto fenoménem dále pracovat, a jestli a jak se proti němu vymezit, anebo ho naopak přijmout za svoji nedílnou součást.

Jelikož je dle mého názoru otázka normativního vztahu populismu a liberální demokracie odpovídajícím tématem pro šířku diplomové práce, rozhodl jsem se toto téma ponechat jako jedinou hlavní výzkumnou otázku této práce. Z původních tří výzkumných otázek, které jsou uvedeny v projektu práce, tak zbyla pouze jedna. Myslím, že se jedná o pozitivum, které vedlo spíše k určité čirosti a jasnosti práce, než že by toto rozhodnutí znamenalo zásadní ochuzení práce.

Nová struktura práce oproti původnímu projektu je následující. Nejdříve začneme s obecným uvedením fenoménu populismu, jeho historií a důvody, proč se jedná o problematicky definovatelný koncept v kontextu politické vědy. V následující kapitole se práce zabývá vyjasněním fenoménu populismu v kontextu této práce. Jinými slovy, dojde k určení definice populismu, která je nejvhodnější pro dosažení cíle. Posléze se zaměříme na některé koncepty a cíle, s kterými populismus nejčastěji pracuje. To z toho důvodu, abychom měli jasnou představu o tom, co populismus představuje a abychom ho mohli porovnat s liberální demokracií. Liberální demokracie je tématem následující kapitoly, ve které bude postupovat podobně jako v případě populismu. Jakmile dosáhneme vyjasnění obou konceptů, dostaneme se k hlavnímu cíli této diplomové práce. V poslední kapitole se tak zaměříme na vyjasnění normativního vztahu populismu a liberální demokracie. V neposlední řadě se vyjádříme o vztahu populismu, liberální demokracie a střední třídy.

2. Populismus

Abychom byli schopni vyjasnit si vztah mezi liberální demokracií a populismem, je zapotřebí nejdříve pochopit, co vlastně si pod pojmem populismu představujeme. V této části se zaměříme na vyjasnění tohoto pojmu, představíme si krátce historický původ a vývoj populismu, poté se zaměříme na představené způsoby práce s tímto fenoménem a následně určíme, který způsob je nejvhodnější k dosažení hlavního cíle této práce.

2.1. Historie populismu

Stejně jako často porovnáváme dnešní stav demokracie s úplnými počátky demokracie, tedy s řeckou demokracií, máme též možnost studovat počátky populismu, byť v případě populismu se nejedná o antické Řecko, ale o starověký Řím. Konkrétně se můžeme podívat na tzv. populismus bratří Gracchů.⁹ Bratři Gracchové byli zakladatelé hnutí, které neslo název „populárové“, latinsky *populares*.¹⁰ Hlavním cílem tohoto hnutí bylo prolomit mocenský monopol římského Senátu a posílit postavení plebejů v politice Říma. Bratři Gracchové ovšem v první řadě nereagovali ani tak na politická práva plebejců, jako spíše na agrární krizi v Římě, která se týkala tzv. *ager publicus*, tedy pozemků ve vlastnictví státu. Podle římských zákonů byly jasně dané podmínky pro získání nové půdy a existoval také limit území, které mohl občan vlastnit. Tyto podmínky se ovšem nedodržovaly, což vedlo k mnoha sporům a kumulaci území. Navrhovaná reforma, která spíše usilovala o řádné dodržování už stanoveného zákona, ovšem narazila na silný odpor mezi představiteli Senátu a vyšší římské třídy, která se obávala posílení nižší a střední třídy na svůj úkor. Veškeré snahy obou bratrů o agrární reformy nejdříve narazily na silný odpor mezi hlavními legislativními představiteli Říma a nakonec vedly ke smrti obou bratrů. Kromě očividného spojení skrze název hnutí bratří Gracchů můžeme také vidět silnou podobnost ve snaze dnešních populistů a bratrů Gracchů v jejich náklonosti k „lidu.“ Tuto náklonost k „lidu“ můžeme sledovat nejen u bratří Gracchů nebo v dnešním populismu, ale např. také ve dvou dalších historických příkladech populismu, a sice z Ruska a ze Spojených států amerických.

---

⁹ Tiberius a Gaius Gracchus.

¹⁰ V překladu „naklonění lidu“.

Oba následující příklady, které jsou historicky spjaté s ideou populismu, se datují do 19. století. V případě Ruska se jedná konkrétně o 70. léta a v případě Spojených států jde o léta 90. V případě Ruského impéria se jednalo o „socialistické“ společenské hnutí *Narodnici*.¹¹ Hlavní ambicí tohoto hnutí bylo zaměřit se na rolnickou část obyvatelstva a skrze ni dosáhnout politické moci, která by jim umožnila do určité míry liberalizovat carský režim.¹² Jelikož byla Ruská říše 19. století primárně zemědělskou zemí, představovali rolníci jasnou většinu celého obyvatelstva. Z tohoto zaměření vyplývá i název hnutí, který má představovat zájmy národa, jelikož národ jsou především rolníci. Ačkoliv se jednalo o hnutí zaměřené na rolníky, jeho původ byl vysoce intelektuální. Ideovými zakladateli byli především Alexandr Ivanovič Gercen (spisovatel) a Nikolaj Gavrilovič Černyševskij (filosof a publicista). Mezi další podporovatele mj. patřili Pjotr Lavrov (sociolog a filosof) a Michail Alexandrovič Bakunin (revolucionář a ideolog). *Narodnici* velmi čerpali z myšlenek Karla Marxe a jejich představou bylo, že je pro Ruskou říši možné dosáhnout moderního socialismu bez nutného vývoje skrze kapitalistickou fázi. To je velmi podobná myšlenka, kterou později převzali ruští komunisté ve 20. století. *Narodnici* jsou pro pochopení populismu významní především kvůli jejich apelu na rolníky, kteří měli v Ruské říši představovat „lid“, podobně jako v případě bratrů Gracchů.

Podobný případ tomu ruskému se odehrával ve Spojených státech, kde v roce 1892 vznikla tzv. *People's Party*, také známá jako *Populist Party*.¹³ Tato strana vznikla na základě hnutí jménem *Farmers' Alliance*, jehož cílem bylo reprezentovat zájmy farmářů středozápadu a jihu Spojených států. Tyto oblasti totiž zasáhla ekonomická krize, a to především z důvodu sucha. Mezi hlavní cíle *People's party* patřily snahy o zavedení odstupňované daně z příjmu, přímou volbu amerických senátorů, zestátnění železnic a vytvoření takových podmínek, aby bylo možné dosáhnout ekonomické rovnosti mezi farmáři, obchodníky a průmyslníky. Byť byla *People's party* schopna vygenerovat kandidáta na prezidenta Spojených států amerických, výsledek voleb znamenal pro stranu velké fiasko, které nakonec vedlo k zániku strany splynutím s Demokratickou stranou.

---

¹¹ Ideologie, kterou toto hnutí zastávalo, se v ruštině nazývá *Narodničestvo*, které se často do angličtiny volně překládá jako *populism*, tedy populismus.

¹² Canovan, *Two Strategies for the Study of Populism*, 551.

¹³ Hicks, *Populist Revolt*.

Jak již bylo nastíněno, tím, co spojuje všechny výše zmíněné historické příklady, je zaměření na „lid“, který byl oproti aristokracii nebo „elitám“ spjatý především se zemědělskou činností. Kontext dnešní doby je v tomto hledisku samozřejmě velmi rozdílný, jelikož se většinová část populace již neživí touto formou obživy. Faktor, který ovšem nadále přetrvává, který zdá se být jádrem populistického myšlení a vyplývá také z jeho názvu, je jeho zaměření na „lid“. Dalším důvodem jejich uvedení bylo, že kromě, přímého odkazu na populismu skrze jména všech třech uvedených příkladů, se také jedná o příklady často uváděné v literatuře o populismu.¹⁴

2.2. Populismus – nevyjasněný koncept

V podstatě každý autor, který se zabývá problematikou populismu, začíná svoji práci tím, že vyjádří nespočetně opakovaný názor – populismus je nevyjasněný koncept. Flavia Freidenbergová v této návaznosti uvádí šest základních obtíží, které jsou spjaty s vymezením populismu. Ty jsou následující:

1. *Konceptuální nejednoznačnost: jeho význam často nekopíruje přesně daný termín a není jasně vymezena primární doména konceptu (politická, ekonomická, psychologická...).*
2. *Nedostatečná empirická definice pojmu, tudíž jeho vágnost, s neurčitým vymezením hranic a referenčního bodu.*
3. *Obecně se vyskytující překážky jakéhokoliv poznání: každý badatel má prvotní intuitivní představu, s níž k pojmu přistupuje.*
4. *Přílišná amorfnost konceptu a riziko jeho vyprázdnění.*
5. *Stupeň a míra obecnosti konceptu: problém příliš úzké a ke konkrétnímu kontextu vázané definice, nebo naopak definice příliš obecné, obtížně operacionalizované v empirickém výzkumu.*
6. *Předsudky: Někteří badatelé, především ti, kteří studují uvedený fenomén v rozvojových zemích, populismus líčí jako výsledek nižšího stádia politického vývoje.*

---

¹⁴ Viz Canovan, *Two Strategies for the Study of Populism*, Dvořáková, Buben, Němec, *Levicové vlády, populismus a změny režimu v Latinské Americe* a Mény, Surel, *Democracies and the Populist Challenge*.

Především liberálně orientovaní intelektuálové považují populismus za jednoznačně nedobrý společenský jev.¹⁵

Reflexe jednotlivých bodů nabízených Freidenbergovou nám na jednu stranu ukazuje obecně spjaté problémy s definováním populismu, některé jsou ovšem také lehce zavádějící. Kupříkladu bod 2 je sice přesvědčivý, ovšem je zapotřebí přiznat, že tato vágnost je z hlediska empirické definice pojmu spjata s tím, jak je v praxi tento pojem používán. Tedy, že populismus se v praxi stal slovem, které může být a bývá použito v naprosto rozdílných situacích a rozměrech, a kterým může být v podstatě každý politik i veřejně aktivní občan, za nějaký svůj výrok nebo krok, označen. Dále bod 3 je samozřejmě také přesvědčivý, ale naprosto nic neříkající, jelikož z tohoto provinění můžeme vinit jakéhokoliv vědce, ať už se jedná o fyzika nebo politologa. Z filosofie vědy je zřejmé, že každý vědec nutně podléhá určité formě zatíženosti, ať už je to ze strany určité teorie, společenské praxe anebo z osobních předsudků.¹⁶ Tento problém je většinou eliminován pomocí vědecké obce, která v podobných případech funguje jako jakýsi korektiv individuálních předpojatostí vědce. Bod 3 by tedy měl být eliminován vědeckou komunitou a nepředstavovat natolik vážný problém.

Významné uvedení do akademické analýzy fenoménu populismu představují Ernest Gellner a Ghita Ionescu, kteří v roce 1969 publikovali knihu *Populism. Its meaning and National Characteristics*. Také tito autoři se zabývali na úvod své knihy problematičností a konceptualizací populismu, z čehož vyvodili celkem šest otázek, jejichž zodpovězení je podle Gellnera a Ionesca zásadní k pochopení populismu. Pro kontext této práce jsou zásadní především následující otázky:

1. *Je populismus primárně ideologií, nebo hnutím (či obojím)?*
2. *Je populismus projevem neustále se vyskytující mentality vznikající v různých historických a geografických kontextech v důsledku specifických sociálních situací, v nichž je střední vrstva příliš slabá, či neexistuje?*

---

¹⁵ Freidenberg, *La Tentación Populista*, 19-20. Cit. dle Dvořáková, Buben, Němec, *Levicové vlády, populismus a změny režimu v Latinské Americe*, 122-123.

¹⁶ Viz např. Pickering, *Against Putting Phenomena First*. V: Curd, Cover, *Philosophy of Science*.

3. Je hlavním rysem populismu zbožštění lidu, který je vykreslen ve zjednodušených obrazech podle konkrétní společnosti?

4. Je populismus vždy včleněn do silnějších ideologií či hnutí (socialismu, nacionalistických formací či agrárních stran) nebo je jimi nahrazen?¹⁷

Tyto otázky, které v podstatě dodnes nejsou definitivně vyjasněny, nám pomohou i v kontextu naší práce, jelikož se ve velké míře zabývají tím, co je podstatné i pro téma této práce. Odpovědi na tyto otázky je několik a často záleží např. na ideovém přesvědčení konkrétního autora.¹⁸

2.3. Populismus – uchopení konceptu

V této části práce si objasníme nabízené přístupy k fenoménu populismu a odůvodníme, který z nich je nevhodnější k dosažení našeho cíle.

2.3.1. Populismus jako idea, styl či strategie

V případě vyjasnění problému analytického uchopení populismu již nebude pravděpodobně překvapující, že i v tomto se autoři různí. Dvořáková, Buben a Němec např. rozdělují následující možnosti chápání populismu:

1. Populismus jako idea.
2. Populismus jako styl.
3. Populismus jako strategie.¹⁹

Než si představíme další možnosti, jak přistupovat k populismu, je vhodné vysvětlit, jaké jsou rozdíly mezi populismem jako ideou, jako stylem a jako strategií.

Populismus jako idea

Pojetí populismu jako ideje je založeno především na práci nizozemského politického vědce Case Muddeho, který se tématem populismu zabývá velmi dlouho a

---

¹⁷ Gellner, Ionescu, *Populism*, 3.

¹⁸ S touto myšlenkou jsme se již setkali u Flavie Freidenberg.

¹⁹ Dvořáková, Buben, Němec, *Levicové vlády, populismus a změny režimu v Latinské Americe*.

usilovně. Mudde definuje populismus jako „thin-centered²⁰ ideologii, která považuje společnost v zásadě za rozdělitelnou na dva homogenní a antagonistické tábory, na „čistý lid“ a „zkorumpovanou elitu“, a která dále představuje ideu, že politika by měla být vyjádřením hlasu lidu (volonté générale).“^{21,22} Hlavním důvodem proč nemůžeme populismus považovat za „plnohodnotnou“ ideologii, je samotné vymezení pojmu ideologie. Ideologie představuje jakýsi souhrn normativních myšlenek o přirozenosti člověka a společnosti, stejně jako o společenské organizaci. Obdobné otázky ovšem nejsou, alespoň prozatím, předmětem populismu, a nemůže se tedy jednat o „plnohodnotnou“ ideologii.

Obdobně jako Mudde chápou populismus ve své knize *Twenty-First Century Populism* Daniele Albertazzi a Duncan McDonell, kteří definují populismus jako „ideologii, která proti sobě staví ctnostný a homogenní lid proti souboru elit a nebezpečným „jiným“, jež jsou vyobrazováni jako ti, kteří zbavují (či se snaží zbavit) svrchovaný lid jeho práv, hodnot, prosperity, identity a hlasu.“²³ Albertazzi a McDonell dále dodávají, že v návaznosti na Pierra-André Taguieffa považují populismus za „vysoce kompatibilní nejen s jakoukoliv politickou ideologií (levou nebo pravou, reakcionářskou či progresivní, reformní či revoluční) a s jakýmkoliv ekonomickým programem (od státem plánovaného až po neoliberální), ale také s rozmanitými sociálními základnami a různorodými typy režimu.“²⁴ Tato představa o populismu je jednoznačně kompatibilní se zavedeným pojmem Case Muddeho - thin-centered ideologie. Dále, jak naznačují Albertazzi a McDonell ve své definici, tato interpretace populismu umožňuje jeho navázání na „plnohodnotné“ ideologie, jakými jsou např. liberalismus nebo socialismus. Pouze skrze toto spojení se může populismus stát také jakousi „plnohodnotnou“ ideologií.²⁵

Podle Paula Taggarta jsou podobné vazby populismu na plnohodnotnější ideologie zapříčiněny především tím, že populismus představuje „reakci na reprezentativní způsob politiky a ve skutečnosti nemá žádnou bytostnou alternativu, kterou by byl sám schopen

---

²⁰ Toto slovní spojení jsem se rozhodl nepřekládat, jelikož v českém jazyce není přímo ekvivalent, který by dle mého názoru přesně vystihoval co tím Mudde myslí. Pro představu si ale můžeme říci, že by se jednalo o jakousi „slabou“, „neúplnou“ nebo „neucelenou“ ideologii.

²¹ Pokud nebude uvedeno jinak, veškeré překlady z anglického jazyka jsou od autora této práce.

²² Mudde, *Populist radical right parties in Europe*, 543.

²³ Albertazzi, McDonell, *Twenty-First Century Populism*, 3.

²⁴ Albertazzi, McDonell, *Twenty-First Century Populism*, 4.

²⁵ Pořád se ovšem nejedná o případ, že by populismus byl sám o sobě „plnohodnotnou“ ideologií.

nabídnout. Právě pro pozitivní alternativy se populismus musí obrátit na silnější ideologie.²⁶ Podle Cristóbalu Roviry Kaltwassera je ovšem tato interpretace problematická v tom, že sebou již nese konkrétní normativní představu o tom, jak má demokratický způsob vlády vypadat.²⁷ Konkrétně je dle Kaltwassera v tomto případě Taggart očividným zastáncem reprezentativní neboli zastupitelské formy demokracie. Další možná kritika vůči Taggartovi je ta, že je možné tvrdit, že alternativou, kterou populismus nabízí je demokracie přímá, k čemuž ani není zapotřebí konkrétní „plnohodnotné“ ideologie. K debatě o přímé demokracii se vrátíme hlouběji později, nyní bychom se měli vrátit k dalšímu možnému chápání populismu, a to jako politickému stylu.

Populismus jako styl

Dvořáková, Buben a Němec popisují politický styl jako jednoduchý, zkratkovitý a heslovitý způsob dělání politiky.²⁸ Dále bychom mohli populistickému stylu přisoudit např. neuznávání zavedených pořádků (stylu oblékání nebo projevu). U populistického stylu se především jedná o způsob politiky, který cílí k oslovení co nejvíce voličů, který se snaží zůstat co nejméně konkrétní a který jako svojí legitimizaci uvádí „lid“. Problém s podobným výkladem je dle mého názoru ten, že ho lze aplikovat v podstatě na jakéhokoliv politika nebo veřejnou osobu. Populismus jako styl se totiž stal do určité míry součástí „mainstreamové“ politiky.²⁹ To by v našem případě znamenalo, že by bylo velmi problematické rozeznat mezi populismem a „normální mainstreamovou“ politikou. Podobné chápání populismu tedy nepředstavuje ideální příklad, který by nám dopomohl do hloubky pochopit normativní vztah liberální demokracie a populismu.

Poněkud jiný výklad populismu v kontextu politického stylu představuje anglická politoložka Margaret Canovan. Dle jejího názoru se politika dělí na dva styly: pragmatický a spasitelský.^{30,31} Pragmatický styl politiky se zaměřuje na mírové vypořádání jakýchkoliv konfliktů skrze instituce, pravidla a zavedené postupy, a tím vytváří, ale také omezuje, politickou moc těch, kteří jsou u moci. Spasitelský styl je spojen s ideou lidové suverenity,

---

²⁶ Taggart, *Populism and the Pathology of Representative Politics*, 78.

²⁷ Kaltwasser, *The Ambivalence of Populism*, 185.

²⁸ Dvořáková, Buben, Němec, *Levicové vlády, populismus a změny režimu v Latinské Americe*, 128.

²⁹ Dvořáková, Buben, Němec, *Levicové vlády, populismus a změny režimu v Latinské Americe*, 127.

³⁰ Canovan, *Trust the People*, 2-3.

³¹ V tomto navazuje na anglického filosofa Michaela Oakeshota, který dělil politiku na politiku skepticismu a víry.

kde „lid“ je jediným zdrojem legitimní moci. Podle Canovanové každý demokratický režim obsahuje tyto dva politické styly, které jsou vůči sobě v určité opozici a vytvářejí tak mezi sebou napětí. Otázkou pouze zůstává, zdali některý z nich v určitý čas „dominuje“, nebo zda jsou oba zastoupeny spíše rovnoměrně.³² Protože jsou tyto dva styly v určitém „nepřetržitém konfliktu“, vytváří se prostředí ideální pro populismus.³³ Canovanová je dokonce toho názoru, že populismus je stín, který demokracie uvaluje sama na sebe.^{34,35} To především v zemích, kde liberální hodnoty jako individualismus, internacionalismus a multikulturalismus jsou silně zakořeněny.³⁶ Jinými slovy Canovanová tvrdí, že ani jeden z výše uvedených stylů nesmí dominovat politickému životu, pokud má zůstat demokratický. Jakmile se misky vah začnou převažovat na jednu stranu, např. na stranu pragmatického stylu, vždy by měla následovat reakce, která dva styly znovu vyváží. „Sen“ o čistě pragmatické politice je tedy pouze utopií³⁷, jelikož demokracie vždy musí být vztažena k lidu a lid se musí cítit, že je v politice reprezentován. Na druhou stranu, tvrdí Canovanová, není ani možné, aby demokracie fungovala bez institucí a odborníků.³⁸

Populismus jako strategie

Třetím formou interpretace populismu podle Dvořákové, Bubna a Němce je populismus jako strategie. Tuto ideu představil Kurt Weyland.³⁹ Byť se může zdát, že politický styl a strategie jsou synonyma, Weyland tyto dva pojmy rozlišuje. Dle jeho názoru je politická strategie aplikování metod a nástrojů k získání moci.⁴⁰ Weyland se domnívá, že demokracie obsahuje „dvě základní mocenské opory: počty (*numbers*) a speciální váhy či zájmy (*special weights*).“⁴¹ Politický aktér, který aplikuje ve své snaze k dosažení moci populismus jako strategii, se tedy zaměřuje „pouze“ na počty hlasů a později je využívá ke své legitimizaci. Toto zaměření je silně spjaté s ideou lidové

---

³² Pokud by byly oba styly v rovnoměrném zastoupení, jednalo by se o jakýsi demokratický ideál. Podobná situace je ovšem, podle Canovanové, v praxi v podstatě nedosažitelná.

³³ Populismus se zaměřuje na spasitelský styl politiky a snaží se o snížení vlivu pragmatického stylu.

Z konfliktu spasitelského a pragmatického stylu populismus těží především proto, že jejich konflikt ukazuje na „tření“ mezi legitimitou lidu a „byrokratickými“ institucemi, kterého populismus využívá.

³⁴ Canovan, *Trust the People*, 3.

³⁵ Podobný názor sdílí Muller, *What is Populism*, 7.

³⁶ Canovan, *Trust the People*, 4.

³⁷ Nebo dystopií?

³⁸ Canovan, *Trust the People*, 14.

³⁹ Weyland, *Clarifying a Contested Concept*.

⁴⁰ Weyland, *Clarifying a Contested Concept*, 12.

⁴¹ Cit. dle Dvořáková, Buben, Němec, *Levicové vlády, populismus a změny režimu v Latinské Americe*, 128.

suverenity, pomocí které si zvolený aktér obhájí svou politickou moc a její využívání popř. zneužívání skrze „lid“, který ho zvolil. Pokud je takový aktér aktivní v kontextu liberální demokracie, snaží se ignorovat jakékoliv další principy, které jsou s touto formou spjaty. Jeho jediným cílem je dosáhnout co největšího počtu hlasů, a naopak naprosto ignorovat např. menšinové zájmy nebo zaběhlé instituce. Politická strategie v tomto chápání je, i přes Weylandovo vymezení, aplikovatelná jak do kontextu populismu jako stylu, tak ideologie. V obou případech lze říci, že „populistická strategie v sobě již z definice zahrnuje jak styl, tak ideu.“⁴² Z toho vyplývá, že populismus jako strategie není nejvhodnější způsob pro cíl naší práce, mj. jelikož se jedná o interpretaci, která je závislá na výše zmíněných přístupech k populismu.

2.3.2. Populismus - liberální, radikální či minimální definice

V předchozí části práce jsme si představili tři možné druhy přístupy k chápání populismu, jak je ve svém díle uvádějí Dvořáková, Buben a Němec. Na začátku jsme také řekli, že i tyto možné „druhy“ uchopení populismu se mezi autory liší. Z toho důvodu bychom si měli představit ještě alespoň jeden další možný přístup k této problematice, než určíme, který z nich je nejvhodnější pro cíl naší práce. Již zmíněný politolog Cristóbal Rovira Kaltwasser se ve svém článku tomuto tématu také věnuje. Dle jeho názoru můžeme chápat populismus skrze tři rozdílná prismata: liberální, radikální a minimální.⁴³

Liberální interpretace populismu

Začněme tím, jak Kaltwasser chápe liberální interpretaci populismu. V tomto ohledu se jeho představa velmi podobá šestému bodu problému vyjasnění populismu dle Freidenbergové, jelikož se oba tito autoři domnívají, že „liberálové“ obecně přistupují k populismu jako k patologii demokracie a mají k němu silné předsudky. Dalo by se také říci, že liberálové vnímají populismus jako jakýsi syndrom toho, že ne vše se v dané zemi odehrává tak, jak by mělo. Důvody pro vznik populismu mohou být mnohé, jako např. ekonomické krize, migrační krize nebo krize politické reprezentace. Co zůstává neměnné, je názor liberálů, že populismus není obohacením, ale naopak spíše hrozbou pro liberální demokracii. Kaltwasser proto dodává, že liberálové přistupují ke studiu populismu již

---

⁴² Dvořáková, Buben, Němec, *Levicové vlády, populismus a změny režimu v Latinské Americe*, 128.

⁴³ Kaltwasser, *The ambivalence of populism*, 185.

s určitým normativním názorem na to, jak má demokracie ideálně fungovat. Z toho pro ně vyplývá, že jejich jediným možným závěrem je odmítnutí populismu. V takovém případě se tato metoda nehodí pro naši práci, jelikož již odpověď obsahuje.

Radikální interpretace populismu

Druhý možný pohled na fenomén populismu je skrze chápání radikální. Tato interpretace je nejsilněji spojena se známým argentinským politologem Ernestem Laclauem. Radikální přístup, oproti tomu liberálnímu, naopak představuje ideu, že populismus je integrální a v podstatě nezbytnou podmínkou každé demokracie. Ještě silnější názor představuje švédský filosof Torbjörn Tännsjö, podle kterého je populismus „nejryzejší“ formou demokracie.⁴⁴ V takovém ohledu by hlavní otázkou pro zhodnocení demokracie bylo, do jaké míry je daný režim populistický.

Podle autorů radikálního pojetí populismu je pro demokratický systém nejdůležitější, aby nabídl prostor pro sociální antagonismy a budování hegemonie. Jelikož liberální demokracie svou formou vlády a politiky spíše utlumuje sociální antagonismy, je zapotřebí více populistické formy, která umožní posílení těchto antagonismů. Laclau představuje tezi, podle které populismus vede k znovu začlenění a reprezentaci „lidu“.^{45,46} Pouze skrze určité vymezení „lidu“ vůči elitám nebo „jiným“, tedy skrze obnovení některých antagonismů, je „lid“ schopen se znovu zapojit do politiky. Laclau se v podstatě domnívá, že bez určitého sociálního antagonismu přicházíme o politiku a „máme“ pouze byrokracii. Vytvoření „lidu“, ačkoliv se jedná o „prázdný“ signifikant, je pro Laclaua zásadní, protože vnáší do politiky antagonistické dělení, které je tolik zapotřebí.⁴⁷

Radikální interpretace ovšem přináší hned několik problémů pro uchopení normativního vztahu liberální demokracie a populismu. Zaprvé a nejpodstatněji jde stejně jako u liberálního výkladu populismu o předem normativní postoj. V tomto případě pouze opačný, jedná se tedy o představu, že liberální demokracie je problematická a populismus je jejím korektivem. Druhý potenciální problém zmiňují Dvořáková, Buben a Němec, kteří

---

⁴⁴ Tännsjö, *Populist Democracy: A Defence*.

⁴⁵ Laclau, *On Populist Reason*.

⁴⁶ Kingsbury, *Populism as Post-Politics*, 2.

⁴⁷ Kaltwasser, *The ambivalence of populism*, 190.

jsou toho názoru, že Laclauova definice populismu „je příliš široká a nenabízí žádná operacionalizovatelná kritéria toho, co populismus ještě je a co již není.“⁴⁸ V neposlední řadě lze podle Panizzioho Laclauovu tezi o populismu chápat tak, že politika se odehrává pouze skrze „permanentní revoluci“ ve které je neustále zapotřebí definovat, kdo je přítel a kdo nepřítel.⁴⁹

Minimální interpretace populismu

Poslední možné hledisko chápání populismu, o kterém se Kaltwasser ve svém článku zmiňuje je tzv. minimální definice populismu. Tento přístup je dle jeho názoru mnohem méně normativní než předchozí dva, a přesto si zachovává ambici uchopit populismus tak, aby byla tato minimální definice aplikovatelná v co nejvíce případech. Tedy tak, aby šla použít pro případy jak levicového, tak pravicového populismu, a stejně tak pro případy populismu např. z Evropy a z Jižní Ameriky. Jedním z obecných problémů při určení chápání populismu vždy byl fakt, že jednotlivé případy jsou od sebe natolik odlišné, že je obtížné je všechny zahrnout do jedné definice.

Hlavním záměrem představitelů minimální definice je snaha o určení vztahu mezi populismem a demokracií bez jakékoliv pozitivní nebo negativní konotace, což tím pádem představuje ideální metodu pro cíl naší práce. Kaltwasser dále míní, že představiteli minimálního přístupu jsou kupříkladu Cas Mudde se svojí definicí populismu jako ideologie anebo Kurt Weyland, který, jak jsme si již řekli, chápe populismus jako strategii.

2.4. Shrnutí

V této kapitole jsme se pokusili vyjasnit, co si představit pod pojmem populismus a jak k němu budeme přistupovat v této práci. Uvedli jsme několik historických příkladů populismu, abychom mohli vidět případně paralely. Poté jsme si představili řadu názorů, které jasně ukázaly, proč je populismus problematický koncept. Posléze jsme nahlédli do dvou rozdílných pojetí populismu. Ten první od Dvořákové, Bubna a Němce charakterizoval populismus buď jako ideu, nebo jako styl či jako strategii. U druhého

---

⁴⁸ Dvořáková, Buben, Němec, *Levicové vlády, populismus a změny režimu v Latinské Americe*, 149.

⁴⁹ Panizza, *Populism and the Mirror of Democracy*, 28.

pojetí od Kaltwassera jsme viděli možnosti chápat populismus buď skrze liberální, radikální nebo minimální definici.

Došli jsme k závěru, že oproti liberální a radikální interpretaci populismu má minimální definice jednoznačnou výhodu pro kontext naší práce. Jako jediná totiž nezasahuje do debaty o vztahu populismu a liberální demokracie z normativní pozice, ale snaží se naopak zůstat „neutrální.“ Pokud se jedná o rozhodnutí, zda v této práci budeme spíše následovat chápání Muddeho, nebo Weylanda, zdá se Muddeho definice lépe aplikovatelná. To především z toho důvodu, že Weylandovo porozumění, jak jsme již ukázali, je možno aplikovat jak na přístup k populismu jako k ideji, tak jako k politickému stylu. Pro zopakování, formulace populismu, pomocí které se pokusíme vyjasnit vztah populismu a liberální demokracie, je následující: jedná se o „thin-centered ideologii, která považuje společnost v zásadě za rozdělitelnou na dva homogenní a antagonistické tábory, na „čistý lid“ a „zkorumpovanou elitu“, a která dále představuje ideu, že politika by měla být vyjádřením hlasu lidu (volonté générale).“⁵⁰

---

⁵⁰ Mudde, *Populist radical right parties in Europe*, 543.

3. Kdo a jaké cíle vlastně populismus představuje

Nyní si podrobněji rozebereme základní koncepty, se kterými populismus pracuje. Pokud chceme pochopit vztah mezi liberální demokracií a populismem, je zapotřebí vědět, co populismus představuje a o co obecně usiluje, popř. s jakými myšlenkami a koncepty nejvíce pracuje. Prozatím hlavní myšlenka, o které jsme se zmínili, byla spojena s lidovou suverenitou neboli „lidem“. Dále jsme poznamenali, že tento „lid“ je většinou definován v antagonistickém vztahu vůči „elitám“ či „jiným“. Další důležitá myšlenka, která je silně spjata s populismem, je přímá demokracie. Jelikož se populisté, jak je již jejich jméno zavazuje, snaží vrátit politickou moc „lidu“, jejich hlavním prostředkem k dosažení tohoto cíle bývá obecně snaha o zavedení přímé demokracie, např. formou referend. V této kapitole bude naší snahou vyjasnit tyto koncepty a myšlenky, abychom je později mohli porovnat s principy liberální demokracie.

3.1. Kdo, anebo co je „lid“?

V předchozích částech jsme se již několikrát zmínili o ideji „lidu“. Na historických příkladech jsme mohli vidět, že předchůdci dnešních populistů se snažili o posílení vlivu těch, které považovali za „lid“. Došli jsme také k závěru, že historicky se jednalo v podstatě pouze o rolníky. Dnešní situace je ovšem velice rozdílná, jen velmi malé procento lidí se živí prací, která by se dala připodobnit rolníkům z 19. století nebo dokonce z dob Římské říše. Vystává tedy následující otázka. Když dnes populisté vystupují a tvrdí, že hodlají chránit zájmy „lidu“ a vrátit politiku do jeho rukou, koho tím vlastně myslí? Jedná se snad o jakýsi vyprázdněný koncept nebo signifikant, který si každý může naplnit tím, co mu přijde vhodné anebo čím přiláká nejvíce voličů? Nebo je tomu dokonce tak, že k „lidu“ patří každý, kdo není elitou?

Zavedením pojmu „lid“, někdy také „obyčejný lid“, se populismus snaží o redefinici toho, kde se ve společnosti nachází nejzásadnější štěpení. Zatímco ve 20. století jsme byli zvyklí především na levo-pravé dělení, je zapotřebí přijmout, že ve století 21. hraje, a pravděpodobně bude nadále hrát větší roli, dělení na „lid“ a „elity“, popř. „jiné“. Otázkou je, do jaké míry za tento efekt může jakési vyprázdnění samotných tradičních politických stran. Ty se většinou staly *catch-all* typem stran⁵¹, což má velmi často za efekt,

---

⁵¹ Viz např. Krouwel, *Otto Kirchmeier and the catch-all party*.

že je pro voliče čím dál tím více problematické znatelně rozpoznat strany pomocí levo-pravého dělení. Jinými slovy, většina mainstreamových stran v liberálních demokraciích se přiblížila k politickému středu a rozdíly mezi nimi se stali mnohem marginálnější.

Myšlenkou lidu se ve své knize *Populism* zabývá již zmíněný Paul Taggart. Ten se domnívá, že pro populismus je velmi výhodný fakt, že je idea „lidu“ tolik tvárná a flexibilní. „Lid“ je předmětem zájmu populistů nejen kvůli tomu, kým je, ale také kvůli tomu, kým není, jak se mu daří a jak je početný.⁵² Právě počet je ve výsledku ten nejpodstatnější faktor, který populisty v jednotlivých zemích obecně zajímá. Počet je důležitý především z toho důvodu, aby dodal celé politické snaze populistů legitimitu a vytvořil obraz ucelené a většinové části společnosti, která má stejné zájmy, které jsou hájeny populistickou stranou, popř. jejím lídrem.⁵³

Zaměření na „lid“ ovšem není pouze o poskytnutí hlasu „tiché“ většině, jak se často část společnosti, na kterou se populisté zaměřují, nazývá. Další myšlenka, která také stojí za vyzdvihnutím „lidu“, je, že „obyčejní lidé“ představují určité kvality a ctnosti, které buď v politice vymizely, nebo jsou dokonce podřívány „zkorumpovanou elitou“. Ve chvíli, kdy je možné mobilizovat tichou a většinovou část společnosti, její politická legitimita je o to silnější. Spadají do ní totiž „poctiví“ občané, kteří dodržují zákony, odvádí daně, pracují a hledí si vždy především sami sebe.⁵⁴ To znamená, že jejich právo na to se politicky angažovat, i třeba jen skrze podporu politické strany, je podle populistů o to legitimnější, jelikož jejich dosavadní mlčení jim nyní dává právo vyjádřit svůj názor a vrátit směřování své země takovým směrem, jakým si přejí. Populisté se v tomto smyslu považují za ty, kteří mluví za lid, který byl velmi dlouho tichý, ale nastala doba, kdy je zapotřebí, aby skrze ně lid konečně vyjádřil svůj názor. Jelikož jakákoliv demokratická legitimita vychází z lidu, musí být lid a jeho zájmy zastoupeny, pokud máme žít v demokratickém režimu.

Mény a Surel se ve své knize *Par Le Peuple, Pour Le Peuple* také zabírají otázkou „lidu“ a populismu. Dle jejich názoru je možné rozlišit tři odlišné koncepty populismu a jeho chápání „lidu“: politický, kulturní a ekonomický.⁵⁵ Kulturní populismus, tedy

---

⁵² Taggart, *Populism*, 92.

⁵³ Samozřejmě otázkou zůstává, pro jakou politickou stranu by počet voličů nebyl ve výsledku tím nejdůležitějším faktorem.

⁵⁴ Taggart, *Populism*, 93.

⁵⁵ Cit. dle Kriese, *The Populist Challenge*, 362.

myšlenka, že existuje lid, který patří k jednomu národu, nebo k tzv. *heartlandu*,⁵⁶ je spjata především s pravicovým populismem a může vést až k rasistickým nebo nenávisným myšlenkám. Tento druh populismu samozřejmě může být směřován i na elity, které podle lidu nebrání jejich kulturu a tradice, nebo je dokonce zaprodávají pro svůj vlastní zisk. Především je ovšem spojen se zaměřením na přistěhovalce nebo menšiny, které nepředstavují stejné hodnoty jako lid.

Naopak ekonomický populismus si můžeme spíše spojit s levicovým populismem, např. s politickými aktéry v Latinské Americe, v Řecku (Syriza) a Španělsku (Podemos), nebo s osobami jako jsou Bernie Sanders a Jeremy Corbyn. V tomto případě se jedná především o „třídní“ identitu lidu.⁵⁷ Důkazem takového rozdělení je např. hnutí *We are the 99%*⁵⁸, které vzniklo jako reakce na ekonomickou krizi po roce 2008. Hlavním cílem, za kterým vzniklo toto hnutí, bylo poukázat na vzrůstající rozdíl majetku mezi nejbohatším 1% populace a zbytkem společnosti. Tento trend se např. ve Spojených státech každoročně zvyšuje již od 70. let minulého století, ekonomická krize ovšem vedla k výraznému navýšení tohoto rozdílu.⁵⁹ Tento fakt, ale také nespokojenost s tím, že v podstatě všichni odpovědní za ekonomickou krizi nebyli potrestáni, ba dokonce získali ještě větší majetek, tak vedl k nárůstu levicového populismu. Levicoví populisté tedy velmi často artikulují snahu o zastavení tohoto trendu, kdy dochází k navyšování rozdílu v majetku mezi 1% a 99% obyvatel.

Politický populismus je spojený s již několikrát zmíněnou myšlenkou lidové suverenity. Součástí tohoto pohledu je specifický pohled na to, jak má demokracie vypadat, jedná se často o již zmíněnou podporu zavedení přímé demokracii, která jediná může vrátit moc do rukou suverénního lidu. Tato forma populismu je spojena především s pravicovým populismem, ale někdy také s populismem levicovým. Nezaměřuje se ovšem

---

⁵⁶ *Heartland* je koncept představený Paulem Taggartem. Ten jej definuje jako imaginární území, které ztělesňuje pozitivní aspekty každodenního života.

⁵⁷ Kriesi, *The Populist Challenge*, 362-363.

⁵⁸ My jsme 99%. Toto hnutí je především známo díky své sérii demonstrací s názvem *Occupy Wall Street* (Okupujme *Wall Street* – sídlo americké burzy). Hnutí *We are 99%* se ovšem nezaměřuje pouze na kritiku bank, makléřů a finančních spekulantů, ale také na podnikatele, kteří dle jejich názoru často nabývají majetek na úkor svých zaměstnanců. Pod palbou kritiky jsou pak např. majitelé obchodní společnosti *Walmart*, nebo majitel internetového obchodu *Amazon* Jeff Bezos.

⁵⁹ Saez, *Striking it Richer*.

tolik na problém národu, nebo na „třídní boj“, ale pouze na funkcionalitu demokracie.⁶⁰ Obecně lze říci, že definice populismu od Case Muddeho je aplikovatelná pro všechny tři případy, jak pro populismus kulturní a politický, tak populismus ekonomický, což znamená, že v kontextu této práce můžeme tyto dvě⁶¹ chápání populismu provázat. Jediným rozdílem je, skrze jaké společenské aspekty rozlišujeme mezi lidem a elitami, popř. jinými.

Důležité v kontextu populismu a jeho apelu na lid je také zmínit určitý institucionální paradox, který populismus představuje.⁶² Tím je sice skutečnost, že na jednu stranu populisté odmítají stranický systém a reprezentativní struktury svých zemí, ale na druhou stranu se vykreslují jako lepší a kvalitnější reprezentanti lidu, než jimi jsou stanovení politici etablovaných politických stran. Skrze kritiku systému tak populisté využívají toho samého systému, aby se dostali k moci. Jelikož není v moci jejich, ani nikoho jiného, ptát se každého občana na jeho představy, velmi často se nakonec populistický politik stává stejným reprezentativním politikem jako ti, které kritizoval. Jedna z potenciálních odpovědí na tento paradox, který se populisté často snaží využívat⁶³, je zavedení tzv. participativní demokracie, konkrétně demokracie přímé.⁶⁴ K propagaci přímé demokracie populistům dopomáhá jedna ze základních idejí demokracie, a sice ta, že demokracie je vládou lidu.⁶⁵ Z toho podle nich jasně vyplývá, že lid si má také vládnout sám, popřípadě skrze populistického vládce, který reprezentuje jeho zájmy a vůli lidu „zosobňuje“. K podrobnější reflexi tohoto tématu se dostaneme později v jedné z kapitol.

3.2. Elity a populistický lídr

Dříve než se budeme podrobně zabývat otázkou přímé demokracie, je zapotřebí hlouběji se obeznámit s dalšími koncepty, které jsou pro populismus typické. Tím prvním jsou „elity“. Pokud populisté obnovují antagonistické vztahy ve společnosti, a sice nově

---

⁶⁰ Cit. dle Kriese, *The Populist Challenge*, 362-363.

⁶¹ Myšleno Muddeho definicí populismu a Ményho a Surelovo dělení na politický, kulturní a ekonomický populismus.

⁶² Deiwiks, *Populism*, 5

⁶³ Ačkoliv je diskutabilní, zda se opravdu snaží o zavedení přímé demokracie, nebo tuto ideu pouze propagují se záměrem získání větší podpory.

⁶⁴ Další možnou odpovědí je prezentování sebe sama jako někoho, kdo vůli lidu přímo ztělesňuje a tedy nejen reprezentuje, jako se o to „marně“ snažili předchozí politici. Toto ztělesnění je pak o to jednodušší, chápou-li populisté lid jako homogenní jednotku, která představuje jeden a ten správný světový názor.

⁶⁵ Ve vztahu k liberální demokracii bychom mohli říci, že ta představuje dva základní pilíře - jeden liberální a druhý demokratický. Populisté jsou pak jasnými propagátory demokratického pilíře.

místo tradičního horizontálního dělení (levice x pravice) zdůrazňují vertikální dělení (lid x elity), měli bychom rozumět tomu, kdo tyto „elity“ jsou, popř. jak je možné, že představitelé populistických stran nejsou sami elitami.

Naprostu obecné uchopení toho, kdo představuje „elitu“, je podobně problematické jako v otázce lidu. I zde záleží na konkrétní zemi a její politické situaci. Znovu bychom mohli aplikovat určité dělení na politické, kulturní a ekonomické elity, kdy pravicový populismus cílí především na elity politické, popř. kulturní, a levicový na ekonomické. Ve velké většině mezi elity patří především zavedení politici a velmi majetní lidé. Často se ovšem myšlenka elit může rozvést na každého, kdo se buď snaží zachovat *status quo*, tedy takový status, který je podle populistů nevýhodný pro lid, nebo také na ty, kdo představují „opačný“ názor než lid. Někdy se tak může ukázat, že mezi elity patří např. progresivně smýšlející lidi, liberálové, podporovatelé feminismu, environmentalismu, multikulturalismu, individualismu anebo třeba pluralismu.⁶⁶ Hlavním cílem zavedení pojmu elita tedy není mít jasnou představu o tom, kdo elitou je, ale spíše vytvořit společného „nepřítele“, proti kterému se může lid spojit. Vágnost, stejně jako u zavedení lidu, je zde ze strany populistů viditelně záměrná.

Zůstává nám však stále otázka, jak je možné, že se populistům tolik daří přesvědčovat velkou část společnosti, že ztělesňují lid, když jeho hlavní představitelé jsou tak často těmi, kdo by se dal lehce nazvat elitou. Když se podíváme na velkou část politiků, kteří jsou dnes vesměs konsenzuálně označeni za populisty, uvidíme spoustu majetných a dlouhodobě úspěšných lidí. Donald Trump je podle časopisu Forbes 766. nejbohatším člověkem na světě,⁶⁷ Bernie Sanders působí ve vysoké americké politice od roku 1990, Marine Le-Penová je právníčkou, která byla již v roce 2004 zvolena do Evropského parlamentu, nebo Jeremy Corby, který byl zvolen poslancem již v roce 1983. Tyto příklady a mnoho dalších ukazují, že otázka nestojí pouze na tom, jestli daný člověk ve skutečnosti patří do elity⁶⁸, kterou sám kritizuje, ale spíše jestli se staví na stranu lidu a podporuje nebo dokonce vytváří onen antagonistický vztah mezi obyčejným lidem a elitami. Elity jsou obviněny z toho, že reprezentují pouze svoje zájmy a naopak ignorují

---

⁶⁶ V České republice se zavedl již velmi známý pojem „pražská kavárna“, do které většinou patří kdokoli, kdo např. v prezidentské volbě v roce 2018 nepodpořil Miloše Zemana.

⁶⁷ Dostupné z: <https://www.forbes.com/profile/donald-trump/> Cit. 3. 5. 2018

⁶⁸ V tradičním smyslu slova – volně řečeno „ti vybraní“. Jedná se o vybrané jedince s často mimořádnými vlastnostmi.

názory a hodnoty obyčejných lidí.⁶⁹ Představitelé populismu, tito „charismatictí lídři“, jak jsou často označováni, se prezentují jako ti, kdo budou konečně hájit zájmy obyčejných lidí, ale především, jako ti kteří tyto zájmy sami „ztělesňují“. V případě Donalda Trumpa nebo v České republice Andreje Babiše pak jejich majetek funguje jako argument, že oni již nemají potřebu reprezentovat svoje zájmy, jelikož jsou již dávno dostatečně zaopatřeni a mohou svůj talent věnovat lidem.

3.3. Přímá demokracie – hlavní cíl populistů?

Jak jsme již nastínili, pokud se mají populisté vymanit z paradoxu, který přináší jejich kritika elit a zastupitelské demokracie, musejí, alespoň v „ideálním“ případě, nabídnout alternativu.⁷⁰ Tou bývá nejčastěji idea zavedení přímé demokracie, kdy dle názoru populistů dojde k navrácení politické moci do rukou lidu. Tedy tam, kam patří již od dob antického Řecka. Z tohoto hlediska je možné se ptát, do jaké míry se o to jednotliví populisté opravdu snaží a do jaké míry jim ve skutečnosti současný stav vyhovuje. Jelikož dokud nejsou opravdu u moci a mohou pouze kritizovat zavedené pořádky a jejich „obránce“, nabízí jim taková situace velký voličský potenciál, který je v podstatě bez rizika. Podobná otázka je spíše vhodná pro empirický výzkum, který by ohodnotil jednotlivé počínání populistických politiků a jejich reálné dopady na změny politických systémů. Protože je ovšem také zapotřebí reflektovat „teoretické“ aspirace populistů, i když nebo právě proto, že zatím nebyly dosaženy, nahlíží tato práce na populismus z ideové stránky.

Ačkoliv jsme již představili několik základních populistických myšlenek, které jsou definující pro vztah populismu k liberální demokracii, tu pravděpodobně nejdůležitější jsme zatím jen zmínili. Pro většinu populistů představuje dnešní demokratický stav založený na liberalismu a zastupitelské reprezentaci zásadní problém, který vytváří demokratický deficit. Tento deficit se vyznačuje mj. tím, že elity již nereprezentují svůj lid, a je tedy zapotřebí, aby tato politická moc, která slouží k zisku demokratické legitimacy, převzala moc zpět. Prvním krokem tohoto procesu bývá zvolení populistického lídra, který

---

⁶⁹ Schedler, *Anti-Political-Establishment Parties*.

⁷⁰ Samozřejmě toto nemusí být vždy pravdou, existují populisté, především levicovní, kteří zavedení přímé demokracie neartikulují jako jeden ze svých hlavních cílů, např. Bernie Sanders.

bude bojovat za lid. A až to bude možné,⁷¹ změni ústavní řád tak, aby předal moc zpátky lidu.

Zdá se, že mezi populisty panuje shoda na tom, že nejvhodnějším prostředkem k navrácení moci lidu je zavedení přímé demokracie.⁷² Podle teoretiků, kteří se demokracií zabývají, přímá demokracie patří do skupiny tzv. participativních demokracií.⁷³ Tato skupina přístupů k demokracii se liší oproti zastupitelským typům především tím, že vytváří snahu o co možná největší zapojení občanů do politického života. Jejich hlavním záměrem je, aby se občané mnohem více podíleli na fungování politického systému. Taková forma vlády má vést ke stírání rozdílů mezi vládoucími a ovládanými a mezi státem a občanskou společností. Jinými slovy vytváří systém lidové samosprávy v kontrastu s demokracií zastupitelskou, kdy občan může být aktivní pouze během voleb, skrze které „odevzdá“ na určitou dobu svou politickou moc zvoleným zastupitelům. Zastupitelská demokracie je tedy chápána jako omezená a nepřímá. Jeden z jejích největších potenciálních problémů je, že je demokratickou pouze natolik, nakolik reprezentace vytváří spolehlivou a účinnou vazbu mezi vládoucími a ovládanými, což je také hlavním zdrojem dnešní populistické kritiky. V nadcházející části nejdříve uvedeme inspiraci přímé demokracie, kterou představuje athénská demokracie, poté krátce uvedeme některé myšlenky, které se týkají obecně participativních demokracií, a posléze se zaměříme na demokracii přímou.

Athénská demokracie

Ve své podstatě nelze mluvit o demokracii, aniž bychom se nezmínili o demokracii athénské. Demokracie, jak je známo, znamená vládu lidu – *demos* (lid), *kratos* (vládnout). Ze samotného názvu demokracie tedy jasně vyplývá myšlenka lidové suverenity – „o lidu se hovořilo jako o nositeli moci, respektive rozhodovací pravomoci (*démos kyrios*).“⁷⁴ Ovšem není to pouze význam slova, který mnohé vede k interpretaci, že demokracie je tou „pravou“ jedině tehdy, když si vládne lid přímo sám. Důvodem se zdá býti také to, že samotná athénská demokracie představovala v určité době do velké míry to, co bychom dnes nazvali demokracií přímou. To především díky existenci athénskému lidového sněmu,

---

⁷¹ Až mu to „zkorumpované elity“ dovolí, nebo spíše až bude mít větší moc než ony samy.

⁷² Viz pozn. číslo 70.

⁷³ Patří sem ještě například deliberativní demokracie, konsenzuální demokracie nebo demarchie.

⁷⁴ Bleicken, *Athénská demokracie*, 191.

který se podílel na všech důležitých politických rozhodnutích Athén a kterého se mohli účastnit všichni athénští občané⁷⁵ (muži), kteří již dosáhli plnoletosti (osmnácti let).⁷⁶ Jak řekl Periklés, „*my Athéňané máme demokracii - vládu lidu, která se opírá o většinu, ne jen o několik málo jednotlivců; podle zákonů mají všichni stejná práva, když jde o soukromé zájmy, pokud však jde o společenský zájem, má při vybírání pro veřejné úřady každý přednost podle toho, v čem vyniká; podle schopností, ne podle příslušnosti ke skupině.*“⁷⁷

Dnes samozřejmě víme, že kvality athénské demokracie byly často budovány na „zádech“ otroků a dalších, kteří nebyli považováni za plnohodnotné občany. Přesto je skoro nemožné, aby se velký počet lidí neobracel k athénské demokracii jako k „ideálu“ demokracie, kterého je zapotřebí znovu dosáhnout. To je zajímavé i ve vztahu k tomu, co tvrdí americký politolog Robert Dahl, jež je toho názoru, že „*jakkoliv byly řecké politické instituce ve své době nové a převratné, při vzniku a vývoji současné moderní zastupitelské demokracie se jim buď nevěnovala žádná pozornost, nebo dokonce docházelo k jejich rozhodnému odmítání.*“⁷⁸ Dahl nám v této citaci jasně ukazuje, že vztahovat situaci dnešní demokracie k „ideálu“ demokracie athénské je chybné, jelikož mezi nimi, kromě názvu, ve skutečnosti neexistuje žádná vazba. Podle Dahla by tedy snaha o znovuzavedení athénskému typu demokracie⁷⁹ byla problematická, jelikož je dnešní historický kontext naprosto odlišný.

Rousseau a vůle lidu

Jean-Jacques Rousseau je bezpochyby významným myslitelem na téma demokracie a některé jeho myšlenky jsou stále aktuální a používané právě populisty. Rousseau byl toho názoru, že demokracie nabízí občanům možnost svobody, pokud se aktivně podílejí na politice a veřejném životě. Byl to právě Rousseau, kdo zdůraznil význam ideje obecné vůle,⁸⁰ o které jsme se již zmínili v definici populismu Case Muddeho. Obecná vůle je pro Rousseaua nejvyšší instancí, a tedy tím, co ustavuje suverenitu. Jinými slovy, lid, který se podílí na obecné vůli skrze uzavření společenské smlouvy, se stává nositelem suverenity.

---

⁷⁵ Ti také museli prokázat, že Athéňany jsou nebo byli oba jeho rodiče.

⁷⁶ Bleicken, *Athénská demokracie*, 191.

⁷⁷ Thúkýdídés, *Dějiny peloponéské války*, 121.

⁷⁸ Dahl, *O demokracii*, 18.

⁷⁹ Myšleno především z hlediska přímé demokracie, a ne z hlediska podmínek, které ji umožňovali, jako např. otroctví.

⁸⁰ Rousseau, *O společenské smlouvě*, 11.

V tomto významu se Rousseau chápe jako odpůrce zastupitelské demokracie, jelikož suverenita lidu nemůže být přenesena na někoho jiného, nebo být svěřena někomu jinému.

Barber a silná demokracie

Jedním ze současných teoretiků participativní demokracie je americký politický teoretik Benjamin Barber. Ve své knize *Strong Democracy* navazuje na některé myšlenky Rousseaua a popisuje, v čem je podle něho participativní demokracie lepší než demokracie zastupitelská. Jak již jméno knihy napovídá, Barber dělí demokracii na silnou a slabou. Za slabou demokracii považuje demokracii liberální, tedy i zastupitelskou. Domnívá se, že liberální forma vlády a její chápání soukromí, individualismu a lidské přirozenosti nejsou ve skutečnosti demokratické.⁸¹ Liberální demokracie se tak např. příliš zajímá o individuální svobody, než aby se soustředila na zajišťování obecné spravedlnosti. Zastupitelský formát zase vede ke snížené participaci občanů na politickém a veřejném životě, což má za následek oslabení legitimacy, které je zapotřebí k efektivní vládě. Naopak jako formu silné demokracie vnímá Barber demokracii participativní. Podle Barbera je zapotřebí, aby se všichni lidé podíleli na politickém rozhodování a implementaci těchto rozhodnutí. Pouze skrze účast všech občanů získává politické rozhodnutí opravdovou legitimitu.

Tyto myšlenky se jasně odráží v novodobém populismu. Populisté se domnívají, že pouze participace všech občanů dává legitimitu jednotlivým rozhodnutím, jelikož demokracie je „vládou lidu“. Z toho důvodu se populisté velmi často snaží, anebo alespoň artikuluji takový názor, že je zapotřebí zavést přímou demokracii. Konkrétní forma zde je znovu spíše partikulární otázkou, která se mění podle daného kontextu. V České republice např. Tomio Okamura usiluje o přímou odvolatelnost politiků a zavedení referenda nebo lidových iniciativ, které by mohly řešit závažná politická rozhodnutí. Pouze takto se podle něj může vrátit kontrola politiky do rukou obyčejných lidí. Populismus se tak zaměřuje na myšlenku přímé demokracie především proto, že představuje nejvhodnější nástroj, jak navrátit vůli lidu do politiky.

---

⁸¹ Barber, *Strong Democracy*, 4.

3.4. Shrnutí

V této části práce bylo naším hlavním záměrem představit a vyjasnit nejčastější koncepty a cíle, se kterými populismus pracuje. Dozvěděli jsme se, že oba základní koncepty, které ve své definici populismu uvádí i Cas Mudde – lid a elity, jsou ve své podstatě bezvýhradně používány pomocí stejné metody. U obou jde o záměrnou vágnost, která umožňuje populistům označovat za lid, popř. za elity, kohokoliv, kdo je pro toto označení příhodný. Jedná se tedy především o vytvoření zdánlivé hegemonie (v případě lidu), nebo o vytvoření společného nepřítele (v případě elit nebo jiných). Dále jsme zmínili určitý paradox, kterému se populisté vystavují, když kritizují zastupitelskou demokracii, ale přitom se prezentují jako ti opravdoví zastupitelé lidu, kteří posléze působí ve stejné zastupitelské funkci, kterou tak vehementně kritizují. Často se dá říci, že se považují za „ztělesnění“ lidu, nebo alespoň jeho vůle.

Tento populistický paradox je populisty nejčastěji adresován skrze artikulování snahy o zavedení tzv. přímé demokracie. Ve vztahu k přímé demokracii jsme nastínili její historický základ a přednesli fundamentální myšlenky, na kterých přímá demokracie stojí. Nejzásadnější tezí je, že pouze přímá demokracie zaručuje znovuzavedení vůle lidu do politiky, a jelikož lid je tím, kdo je suverénem, nelze být demokratem a přitom odepírat lidu právo se přímo účastnit na politice. Pravým demokratem je ten, kdo podporuje jedinou „ryzí“ formu demokracie, a tou je demokracie přímá.

4. Liberální demokracie

V nadcházející části této práce se budeme zabývat tématem liberální demokracie. Podobně jako jsme si vyjasnili, jak chápat populismus a co jsou jeho základní ideje, záměry a cíle, je zapotřebí vyjasnit si, co je to liberální demokracie. Pouze v té chvíli, kdy bude jasné, na jakých idejích liberální demokracie stojí a jakou představu společnosti a demokracie představuje, budeme schopni objasnit její normativní vztah k populismu. Přestože je pro náš cíl podstatná liberální demokracie jako taková, zaměříme se v této kapitole možná o něco více na její liberální část. To především z toho důvodu, že populismus, jak jsme viděli, nekritizuje demokracii jako politický řád, ale zaměřuje svoji kritiku právě na její liberální složku, která má podle názoru populistů za důsledek odpoutání politiky od obyčejných lidí.

4.1. Liberalismus jako ideologie

Slovo liberální pochází z latinského *liber*, což v překladu označuje člověka, který je příslušníkem svobodné třídy.⁸² Často se také používalo k označení otevřenosti, velkorysosti nebo nepředpojatosti. Liberalismus jako ideologický směr má své počátky již v 17. až 18. století. Jeho ideové zakotvení a vytvoření systematického souboru idejí se ovšem datuje především do století 19. Jedním z hlavních podnětů pro vznik liberalismu byla probíhající industrializace, která mj. vedla k vytvoření stabilní střední třídy. Mezi hlavní cíle liberalismu 19. století patřilo např. prosazení volného trhu, individualismu⁸³ a zajištění individuálních svobod. Nejdůležitější hodnoty liberalismu byly především svoboda, rozum, spravedlnost a tolerance. Podporou těchto hodnot se liberalismus snažil o vytvoření takových podmínek, které by umožnily každému jednotlivci usilovat o svoje vlastní a konkrétní dobro. V tomto kontextu je liberalismus spjatý s konceptem negativní svobody, tedy s osvobozením od externích omezení.⁸⁴

---

⁸² Viz <https://slovník-cizích-slov.abz.cz/web.php/slovo/liberalni> Cit. 5. 5. 2018.

⁸³ Tímto je myšleno zavedení nového chápání člověka a jeho role ve společnosti. Zatímco do 19. století se jednotlivce identifikoval především skrze určité společenství, do kterého patřil – rodina, stát, třída. Liberalismus představoval pojetí, ve kterém má člověk svou vlastní identitu. Liberalismus navíc představil myšlenku, že význam každého jednotlivce je ve skutečnosti větší, nežli jakéhokoliv společenství, které by ho „mělo“ přesahovat.

⁸⁴ Viz Berlin, *Čtyři eseje o svobodě*.

Velmi častá charakteristika 19. století je, že je stoletím liberalismu.⁸⁵ V kontextu této doby mluvíme především o „pravicovém“ liberalismu, který se svými idejemi zaměřoval na jednotlivce. Dále se liberalismus snažil prosadit něco, co bychom mohli nazvat „etickým individualismem“. Ten představuje názor, že společnost musí být konstituována tak, aby předně pomáhala jedinci. Jinými slovy, politický systém a život musí být nastaveny tak, aby vždy byly upřednostněny práva a potřeby jednotlivce nad celkem. Podobné myšlení vedlo k jakési „egoistické“ interpretaci, která vnímá člověka jako odkázaného sama na sebe. Problematické na takové interpretaci je, že vede k určitému paradoxu. Na jednu stranu je každý jedinec brán jako unikát se specifickými kvalitami, na druhou stranu si mají být všichni rovni ve své svobodě. Ovšem pokud má každý člověk jiné kvality a teoreticky stejnou možnost jich využít, zákonitě to vede k nerovnosti. Setkáváme se tedy s určitým pnutím mezi jedinečností a rovností mezi lidmi.

Toto liberální zaměření na jednotlivce je možné interpretovat ještě dalším způsobem. Pokud bychom přijali názor, že společnost je pouze souborem jednotlivců, můžeme dojít až k tzv. atomismu - představě, že společnost ve skutečnosti neexistuje, jelikož existují pouze soběstační jednotlivci. Kanadský politický filosof C. B. Macpherson ve své knize *The Political Theory of Possesive Individualism* nazval tuto myšlenku jako posesivní individualismus.⁸⁶ Člověk patří pouze sám sobě a společnosti, která, dalo by se říct, ani neexistuje, nic nedluží. Nebude velkým překvapením, že pro liberalismus 19. století představoval stát jakési nutné zlo, jelikož stát funguje jako jakýsi tvůrce kolektivní vůle.

Liberalismus 20. století se v některých aspektech liší od liberalismu 19. století. Důvodů k určité revizi bylo několik, např. obě světové války, ekonomická krize 30. let a celkově pokračující industrializace. Právě propojení ekonomické krize a vzkvétající industrializace vedlo ke změně názoru na roli státu. Ve 20. století se tak liberalismus snaží o spojení se státem a ne o jeho oslabení, jako tomu bylo v 19. století. Historická zkušenost totiž mnoha liberálům první poloviny 20. století ukázala, že soustředění se na sebe sama nevede k sociálnímu blahobytu a spravedlnosti. Stát má z toho důvodu převzít jakousi intervenující roli, a tím dopomoci lidem získat to, na co mají „právo“. Dobrým příkladem je např. politika amerického prezidenta F. D. Roosevelta, který je některými označován

---

⁸⁵ Heywood, *Political Ideologies*.

⁸⁶ Macpherson, *The Political Theory of Possesive Individualism*.

jako sociální liberál, popř. demokratický socialista.⁸⁷ Roosevelt je mj. známý zavedením ekonomických a sociálních reforem s názvem *New Deal* (Nový úděl), které měly pomoci snížit nezaměstnanost, vést k rekvalifikaci části obyvatelstva, podpořit stavbu velkých projektů a mnoho dalšího. *New Deal* je také možno chápat jako pokus o zavedení sociálního keynesiasmu.⁸⁸ Ve 20. století tak liberalismus integrovala do svých politických snah a cílů také levice.⁸⁹

„Nový“ levicový liberalismus se pokusil o revizi některých formativních idejí liberalismu. Individualismus byl chápán jako možnost lidského rozkvětu, a nikoliv pouze k uspokojení „sobeckých“ zájmů. V termínu Isaiaha Berlina může říci, že „nový“ liberalismus se snažil o prosazení tzv. pozitivní svobody.^{90,91} Ekonomika již neměla být založena pouze na volném trhu, ale měla být spoluřízena státem. Jedním z důvodů této změny byla podle amerického filosofa Johna Deweyho 1. světová válka, která ukázala, že stát může být v plánování ekonomiky úspěšný.⁹² Dalšími atributy levicového liberalismu jsou např. návrat společenské odpovědnosti, starost o chudé a postižené nebo státem garantované vzdělání. Obecně mluvíme o tzv. *welfare state* (sociální stát), který se do určité míry stará o své občany od jejich narození do jejich smrti.

Poslední ze zásadních historických posunů ve vývoji liberalismu, který je pro nás důležité si zde představit, je nástup tzv. neoliberalismu.⁹³ Jedná se o určitou renesanci myšlenek liberalismu 19. století, který se zaměřuje na laissez-faire ekonomiku. Mezi hlavní myšlenkové představitele neoliberalismu patří např. rakouský ekonom Friedrich von Hayek a americký ekonom Milton Friedman. Za hlavní průkopníky neoliberalismu ve světové politice jsou považováni především Margaret Thatcherová a Ronald Reagan. Neoliberalismus značí odklon od keynesiánského přístupu k ekonomice, který „dominoval“ do konce 70. let 20. století. Neoliberalismus představuje návrat ideje volného trhu a soupeření jednotlivých aspektů na něm jako nejvhodnější prostředek k dosažení lidského pokroku a ekonomické stability. Znovu se také vracíme k myšlence minimálního

---

⁸⁷ Viz <https://www.newyorker.com/news/news-desk/bernie-sanderss-new-deal-socialism> Cit. 7. 5. 2018.

⁸⁸ Frase, Gerstle, *The Rise and Fall of the New Deal Order*, XIV.

⁸⁹ Ačkoliv tento vztah byl spíše oboustranný a dalo by se stejně říci, že liberalismus do sebe integroval levici.

⁹⁰ Viz Berlin, *Čtyři eseje o svobodě*.

⁹¹ Je známo, že sám Berlin na pozitivní svobodu nahlížel velmi negativně. Nejde zde o jeho názor, ale pouze na zavedení pojem, který je s jeho osobou spojen.

⁹² Dewey, *Characters and Events*, 551-560.

⁹³ Heywood, *Political Ideologies*.

státu, alespoň ve sféře ekonomie, kdy jakoukoliv regulaci zastane notoricky známý koncept Adama Smitha „neviditelná ruka“ trhu. I přesto, že na rozdíl od 19. století je zde stát už v určitém smyslu důležitější, a to sice jako aktivní tvůrce tržního prostoru.

Tento krátký historický nástin vývoje liberalismu, který nelze vyčerpat v kontextu této diplomové práce, je uveden, aby bylo zřetelné, že liberalismus podobně jako populismus zahrnuje vícero proudů. Základní dělení liberalismu, které jsme zatím označili za levicový a pravicový liberalismus, bychom také mohli nazvat jako individualistický a kolektivistický liberalismus.

4.2. Spojení liberalismu a demokracie

Ve 20. století dochází ke spojení, z kterého vznikla dnes notoricky známá liberální demokracie. Základní otázkou, která nám prozatím zůstala nezodpovězena, je, co vlastně liberální demokracie představuje. V této části se zaměříme na zodpovězení této otázky. Pokusíme se vyjasnit vztah demokracie a liberalismu a představit hodnoty a myšlenky, na kterých toto spojení stojí. Pouze tehdy, až porozumíme fundamentům liberální demokracie, budeme schopni nalézt odpověď na otázku, v jakém vztahu se vůči liberální demokracii nachází populismus. Představíme si proto několik možných interpretací liberální demokracie, jelikož, podobně jako populismus, je liberální demokracie koncept, na který se mnoho autorů dívá rozdílně.

Pokud začneme obecně známými fakty o liberální demokracii, můžeme říci, že je to dodnes nejvíce přijímaný model demokracie na světě. Jde o nepřímou a zastupitelskou demokracii, kde politici získávají své mandáty prostřednictvím pravidelných voleb. Jednotliví politici, potažmo politické strany tak soutěží o hlasy voličů. To je spojené s ideou pluralismu, která umožňuje vznik různorodých myšlenek, ideologií a vznik různých politických stran a hnutí. Liberální demokracie dále uznává rozdíl mezi státem a občanskou společností, což mj. umožňuje vytvoření systému brzd a protiváh, který tak není čistě institucionální na úrovni dělby moci mezi zákonodárnou, výkonnou a soudní.⁹⁴ Americký politolog Fareed Zakaria ve svém známém článku o neliberální demokracii definoval liberální demokracii jako „politický systém spojený se svobodnými a férovými

---

⁹⁴ Samozřejmě samotná dělba moci na zákonodárnou, výkonnou a soudní je sama o sobě velmi důležitá pro liberální demokracii.

volbami, s vládou zákona, dělbou moci a spjatý s ochranou základních svobod – projevu, shromáždění, náboženství a majetku.^{95,96}

Schumpeter a elitářská demokracie

Rakouský ekonom Joseph Schumpeter pracuje ve své práci s definicí demokracie, která dle jeho názoru shrnuje všechny teorie demokracie: „*demokracie je takové institucionální zařízení pro politické rozhodování, v němž se realizuje společné dobro tak, že lid sám rozhoduje prostřednictvím volby jedinců, kteří se shromažďují, aby prováděli jeho vůli.*“⁹⁷ Schumpeter ovšem, jak je známo, vnímá demokracii jako elitářský systém. To z toho důvodu, že participaci všech občanů na jednotlivých politických rozhodnutích odmítá a naopak si myslí, že lidé by měli být aktivní pouze v období voleb svých zastupitelů. Pro Schumpetera také neexistuje v jakékoliv společnosti něco jako obecné blaho, jelikož se domnívá, že něco takového nelze nikdy definovat. To má za následek mj. to, že stejně tak nemůže existovat obecná vůle. Jakmile totiž neexistuje obecné blaho, nelze vytvářet obecnou vůli, která slouží k prosazení obecného blaha.⁹⁸ Pokud by nějaká obecná vůle existovat měla, jednalo by se spíše o jakýsi nátlak většiny. Jinými slovy, pokud jedinec podléhá obecné vůli, je spíše ovlivněn nátlakem většiny a jeho „názor“ byl pro něj „vyroben“. Pokud neexistuje ani obecná vůle, ani obecné blaho, je nemožné aby lidé mohli uvažovat o společném dobru. Stejně jako v předchozích případech si Schumpeter myslí, že racionální konsenzus u takových témat je nemožný.

Proto s definicí demokracie, kterou jsme výše uvedli, nemůže Schumpeter souhlasit. Jeho vlastní definice je tato: „*demokracie je institucionální zařízení, které slouží k politickému rozhodování, a v kterém jedinci nabývají moc rozhodovat na základě soutěživého úsilí získat hlas lidí.*“⁹⁹ V demokracii podle Schumpetera jde především o politickou soutěž. Lidé si volí své zástupce, kteří, když se osvědčí, mohou být zvoleni znovu, a pokud se neosvědčí, zvoleni znovu být nemusí. Zajímavé na Schumpeterově chápání demokracie je také to, že se jedná o definici, ve které nehrají roli žádné ideály

---

⁹⁵ Zakaria, *The Rise of Illiberal Democracy*.

⁹⁶ Zakaria také mluví o tzv. konstitučním liberalismu.

⁹⁷ Cit. dle Znoj, *Demokracie v postliberální konstelaci*, 22.

⁹⁸ Schumpeter, *Kapitalismus, socialismus a demokracie*, 269.

⁹⁹ Schumpeter, *Kapitalismus, socialismus a demokracie*, 287.

nebo hodnoty. Demokracie je jednoduše politická soutěž, do které mohou vstoupit všichni občané.

Habermasovo pojetí liberální demokracie

Dalším bezesporu významným teoretikem zabývajícím se ideou liberální demokracie a konceptu demokracie vůbec je německý filosof Jürgen Habermas. Ve svém textu *Tři normativní modely demokracie* vymezuje tři rozdílné přístupy k demokracii.¹⁰⁰ Konkrétně se jedná o pojetí liberální, republikánské a deliberativní.¹⁰¹ Nás samozřejmě především zajímá jeho pohled na demokracii liberální. Habermas se domnívá, že podle liberálního pojetí je „úlohou demokratického procesu naprogramovat vládu podle zájmů společnosti, vláda je prezentována jako aparát veřejné správy a společnost jako systém tržně-strukturálních vztahů mezi soukromými osobami.“¹⁰² Každý občan má svá subjektivní práva, která jsou součástí jeho společenského statutu a zajišťují jednotlivci svobody v mezích zákonů dané země. Politika, podobně jako u Schumpetera, je založena na boji politických stran, které jednají tak, aby dosáhly úspěchů u voličů. Čím více hlasů politická strana obdrží, tím větší politickou moc získá. Vítězná strana se pak v ideálním případě především snaží o prosazení zájmu té skupiny občanů, kteří ji zvolili. Pokud nenaplní své sliby, voliči mají možnost v následujících volbách volit stranu jinou.

Bobbio a liberální demokracie

Italský filosof a politolog Norbert Bobbio také patří mezi významné teoretiky demokracie. Bobbio v knize *Liberalism and Democracy* představuje argument, že demokracie a liberalismus k sobě patří, a že liberalismus je nezbytnou podmínkou pro správný vývoj demokracie.¹⁰³ Bobbio, podobně jako Schumpeter, chápe demokracii jako určitý soubor her nebo pravidel. Bobbiova definice je tato: „demokratický režim je především souborem procedurálních pravidel, která slouží k dosažení kolektivního rozhodnutí takovou cestou, která umožňuje co možná největší účast všech zúčastněných

---

¹⁰⁰ Přestože Habermas prezentuje svou definici v tomto článku především proto, aby mohl uvést pro něj podstatnější definici demokracie deliberativní. Deliberativní demokracie je pro Habermase z institucionálního hlediska slučitelná s demokracií liberální.

¹⁰¹ Habermas, *Three Normative Models of Democracy*, 1.

¹⁰² Habermas, *Three Normative Models of Democracy*, 1.

¹⁰³ Bugaric, *Populism, liberal democracy*, 202.

stran.¹⁰⁴ Pro Bobbia je také nepředstavitelné, aby demokracie mohla fungovat bez přítomnosti politického pluralismu. Ten má umožňovat prezentaci různorodých názorů, mezi kterými si voliči volí ve volbách. Dalším argumentem pro zastupitelskou a liberální demokracii je idea, že zastupitelé jsou schopni posoudit „společný zájem“ lépe než jednotliví občané, kteří by byli primárně pohlceni osobními zájmy. Bobbio dále souhlasí se Schumpeterem v tom, že demokracie není souborem určitých hodnot nebo cílů. Zajímavostí také je, že Bobbio prezentuje demokracii jako pevný a neměnný koncept.¹⁰⁵ V tom se názorově liší od již zmíněných teoretiků demokracie, jako jsou Dahl nebo Macpherson.

Řekl bych, že podobně jako populismus, se i demokracie mění a vyvíjí a je tudíž závislá na svém kontextu. Již na uvedeném příkladu aplikace levicového a pravicového liberalismu jsme mohli vidět, že s ním spojená demokracie v daných obdobích do určité míry soustředila své „síly“ na různé cíle a „držela“ částečně jiné hodnoty. V jediném smyslu, ve kterém se demokracie historicky nemění, je její fundamentální idea – vláda lidu. Jak je tato idea naplněna, je dle mého úsudku, velmi proměnlivá. V případě liberální demokracie je již těchto stálých prvků více, např. dělba moci a ochrana práv.

Vyjasnění pojmu liberální demokracie

Liberální demokracie mj. představuje snahu o rovnováhu mezi vládou většiny a osobními svobodami. Tato snaha ovšem vytváří demokratický paradox. Pokud rozdělíme liberální demokracii na její dva základní pilíře – liberální a demokratický,¹⁰⁶ zjistíme, že jsou v jakémsi nekompatibilním vztahu.¹⁰⁷ Liberální pilíř představuje vládu zákona, který předpokládá, že nejvyšší autoritou ve státě má být zákon. Pouze skrze zákon je také možné dosáhnout spravedlnosti.¹⁰⁸ Každý zákon má být všeobecný, jasný a legitimní. Ve vztahu k zákonům je od všech ve společnosti „vyžadováno“, aby souhlasili s pravidly a zachovávali k nim určitou úctu a věrnost. Pouze tehdy je možné, aby liberálně

---

¹⁰⁴ Cit. dle Gómez, *Liberalism and democracy from Norberto Bobbio's perspective*, 27.

¹⁰⁵ Znoj, *Demokracie v postliberální konstelaci*, 166.

¹⁰⁶ Můžeme zde vidět určitou podobnost s Margaret Canovanovou a její ideou politických stylů – pragmatický (liberální) a spasitelský (demokratický).

¹⁰⁷ Abts, Rummens, *Populism versus Democracy*, 410.

¹⁰⁸ Tato myšlenka je silně spjatá již s osvícenectvím, např. s německým filosofem Immanuellem Kantem, pro kterého platí, že ve chvíli, kdy si člověk svobodně ukládá zákon, stává se „dospělým“. Viz Bělohradský, *Co je to liberální demokracie*.

demokratický systém fungoval. Ve chvíli, kdy jsou tyto podmínky splněny, jsou jednotlivci a jejich práva chráněni vládou zákona, proti svévolnému zneužití moci ze strany státu nebo dalších jednotlivců. Jakákoliv politická moc musí být dále omezená systémem brzd a protiváh.

Demokratický pilíř se oproti pilíři liberálnímu zaměřuje na politickou legitimitu, popř. suverenitu, skrze lid. Tato idea se soustředí více na veřejnou autonomii občanů než na autonomii soukromou.¹⁰⁹ Jak jsme se již několikrát zmínili v části o populismu, tento pilíř pracuje především s obecnou vůlí lidu, která má představovat jediné správné rozhodnutí. Většina neboli lid tak má možnost učinit politické rozhodnutí i proti vůli menšiny, která není součástí lidu.¹¹⁰ Proto je zde také zapotřebí vždy vyjasnit, kdo lidem je a kdo lidem již není.

Liberální demokracie se tedy snaží o rovnováhu těchto dvou pilířů, které jsou do velké míry nekompatibilní. Tento konflikt vede k určité „permanentní krizi“, která leží v jádru liberální demokracie. Je ovšem potřeba zdůraznit, že se díky svému konfliktu tyto dva pilíře také navzájem kontrolují a dávají pozor, aby jeden z nich nepřevzal „kontrolu“, která by mohla vést ke zhroucení liberální demokracie. Především pak liberální pilíř se velmi často chápe jako jakýsi „krotitel“ pilíře demokratického.¹¹¹

4.3. Shrnutí

V této kapitole jsme se podívali na spojení liberalismu a demokracie. Nejdříve jsme si představili historii liberalismu jako ideologie, abychom později mohli vysvětlit, co přesně liberální demokracie představuje. Uvedli jsme tři definice liberální demokracie od významných teoretiků a dále se snažili o objasnění komplikovaného vztahu liberalismu a demokracie.

Toto vyjasnění bylo pro náš cíl důležité, protože jen tehdy, kdy máme jasno v tom, co je liberální demokracie a jaké jsou hodnoty, na kterých stojí, jsme schopni porovnat ji s populismem. Podobně jako jsme si určili, že chápeme populismus skrze definici Case Muddeho, je zapotřebí udělat obdobné rozhodnutí pro liberální demokracii. Tento úkol

---

¹⁰⁹ Abts, Rummens, *Populism versus Democracy*, 410.

¹¹⁰ Sama většinová volba není problém, na té stojí samotný princip demokracie. Jde pouze o diskurz, kde neexistuje jiný názor než ten většinový a kde menšiny nejsou proti eventuální totalitě většiny chráněny.

¹¹¹ Canovan, *Trust the People*, 7.

není o nic jednodušší než v případě populismu. Jak jsme v této kapitole mohli vidět, názory na to, čím přesně liberální demokracie je, se mohou lišit, a to jsme ani zdaleka neměli možnost vyčerpat veškeré možné přístupy k liberální demokracii, které existují.¹¹² Přesto si myslím, že jsme schopni představit fundamenty liberální demokracii, které by měly obstát a posloužit nám k pochopení normativního vztahu mezi liberální demokracií a populismem.

Liberální demokracii budeme chápat jako politický systém, který, jak jsme si ukázali, stojí na dvou relativně nekompatibilních pilířích – liberálním a demokratickým. Liberální demokracie pak stojí na čtyřech základních oporách – reprezentativní formě, svobodné tržní společnosti, právním státu a občanské společnosti. Z těchto opor vycházejí další atributy, jako jsou: garantovaná občanská práva svobody (slova, shromáždění), pluralismus, systém politických stran, dělba moci a systém brzd a protiváh.¹¹³ Tento seznam by bylo nejspíš problematické vyčerpat, ale dává nám základní představu, o čem mluvíme, když se řekne liberální demokracie. Také jsme řekli, že zde nevnímáme pojem demokracie jako něco neměnného, nebo snad jako nějakou platónskou ideu, ale že je to pro nás pojem kontextuální, který se velmi liší v dobách athénských a ve 21. století. Stejně tak jsme si ukázali, že liberální demokracie není pouze procedurou, ale představuje určité cíle a hodnoty.

---

¹¹² Mohli bychom se také bavit kupříkladu o marxistickém, nebo korporativistickém pohledu na liberální demokracii.

¹¹³ Habets, *Liberal Democracy: the threat of counter narratives*, 148. a Diamond, *The democratic rollback*.

5. Normativní vztah populismu a liberální demokracie

Pro začátek si zopakujme hlavní cíl naší práce. Tím je pochopit normativní vztah populismu a liberální demokracie. To především z toho důvodu, že se nacházíme v období, kdy se ve stále větším počtu liberálních demokracií objevují populistické hlasy, které žádají revizi nebo i přestavbu liberálních demokracií. Z toho důvodu jsme se do této chvíle zabývali vyjasněním těchto dvou konceptů, které jsou si podobny minimálně v tom, že se dají oba označit za nejednoznačné koncepty. Pokusili jsme se tak o vyjasnění pojmů populismu a liberální demokracie alespoň tak, aby byly uchopitelné pro cíl této práce.

5.1. Metodické vyjasnění a zopakování definic

Než se pustíme do vyjasnění vztahu populismu a liberální demokracie, pokládám za potřebné adresovat ještě jednu metodickou otázku. To sice v návaznosti na šest bodů Flavie Freidenbergové uvádějících, proč je populismus problematické vyjasnit. Konkrétně mám na mysli bod šestý, který pro zopakování zní takto: „*předsudky: někteří badatelé, především ti, kteří studují uvedený fenomén v rozvojových zemích, populismus líčí jako výsledek nižšího stádia politického vývoje. Především liberálně orientovaní intelektuálové považují populismus za jednoznačně nedobrý společenský jev.*“

Tato obava je dle mého názoru na místě, jelikož určitou předpojatost vůči studovanému fenoménu má, nebo alespoň může mít, každý vědec. O to více, pokud se jedná o vědy humanitní nebo sociální.^{114,115} Myslím, že nejlepší metodou proti podobnému obvinění z předpojatosti, které je možná až příliš často pravdivé, je především transparentnost.¹¹⁶ Chtěl bych se tedy tímto doznat, že se považuji jak za liberála, tak za demokrata. Je tedy možné, že se v této části práce vyskytnou některé mé předsudky, ačkoliv jsem také toho názoru, že skrze naše vyjasnění konceptu populismu a liberální demokracie se podobné situaci, co možná nejlépe vyhýbám. Přesně z podobného důvodu jsme si v kapitole o populismu vybrali definici Case Muddeho, která má představovat, dle Kaltwassera, minimální a co nejvíce „neutrální“ definici populismu.

---

¹¹⁴ To proto, že studuje lidskou společnost, politiku apd., kterých je sám nedílnou součástí, a na které má osobní názory.

¹¹⁵ Ačkoliv z filosofie vědy je známo, že podobné předsudky existují i v exaktních vědách. Viz Galison, *Theoretical and Experimental Cultures*. V: Curd, Cover, *Philosophy of Science*.

¹¹⁶ Viz např. Strauss, *Natural Right and History*, kap. II. a Taylor, *The hermeneutics of conflict*. V: Tully, *Meaning and Context*.

Pro jasnost si ještě jednou zopakujeme tuto definici: jedná se o thin-centered ideologii, která považuje společnost v zásadě za rozdělitelnou na dvě homogenní a antagonistické tábory, na „čistý lid“ a „zkorumpovanou elitu“ a která dále představuje ideu, že politika by měla být vyjádřením hlasu lidu (volonté générale).“ Co si představit pod pojmy lid a elita jsme si také vyjasnili. V obou případech se především jedná o „prázdný“ signifikant, který je vždy naplněn podle potřeby a kontextu. Jejich v podstatě jediným cílem je vytvořit ve společnosti vertikální antagonistický vztah. Dále jsme si vyjasnili, že ačkoliv existují různé druhy populismu (levicový x pravicový nebo kulturní x politický x ekonomický) všechny ve výsledku využívají tohoto antagonistického vztahu lidu proti elitám a jiným. Tudíž je na všechny Muddeho definice opravdu aplikovatelná. Také jsme objasnili, že snaha o revizi současného stavu demokracie není zdaleka tolik předmětem levicového, popř. ekonomického populismu, ale především populismu pravicového, popř. politického, který se snaží o zavedení přímé demokracie.

V případě liberální demokracie jsme si řekli, že se jedná o politické zřízení, které stojí na vládě práva, na garanci individuálních svobod, na systému brzd a protiváh, na pluralismu, na stranickém systému, na svobodném tržním hospodářství atd. Liberální demokracie je propojením liberálního a demokratického pilíře, které jsou vesměs nekompatibilní. Jednou z hlavních položek je demokratická soutěž, ve které se politici ucházejí o hlasy voličů ve volbách.¹¹⁷ To mj. znamená, že v liberální demokracii neexistuje strana nebo politik, který by mohl „ztělesňovat“ lid, jelikož se různé politické strany soustředí na zájmy různých občanů.¹¹⁸

5.2. Polický, kulturní a ekonomický populismus ve vztahu k liberální demokracii

V této kapitole se podíváme na vztah liberální demokracie a politického, ekonomického a kulturního populismu.¹¹⁹ Nejvíce se ovšem zaměříme na populismus politický.

---

¹¹⁷ Radcliff, *Liberalism, Populism, and Collective Choice*, 128.

¹¹⁸ Rummens, *Populism as a threat to Liberal Democracy*, 5-6. V: Kaltwasser, Taggart, Espejo, Ostiguy, *The Oxford Handbook of Populism*.

¹¹⁹ Pro zajímavost v kontextu České republiky můžeme zmínit politické hnutí ANO 2011, které ačkoliv splňuje charakteristiku populismus z hlediska vytváření antagonistického vztahu mezi lidem a elitami, nelze ho chápat ani jako populismus ekonomický, kulturní ani politický.

Politický populismus a liberální demokracie

Ze vztahu liberální demokracie a politického populismu¹²⁰ nám jednoznačně vyplývá, že populisté se zaměřují především na demokratický pilíř a pilíř liberální se snaží upozadit. Jinými slovy se populisté snaží o prosazení více demokratického systému (skrze aplikaci přímé demokracie) na úkor systému liberálního, který se více zaměřuje na individuální práva a vládu zákona. Již zde nám vyplývá na povrch očividný problém vztahu liberální demokracie a populismu. Je velmi těžké považovat v tomto ohledu populismus za korektiv liberální demokracie, když se populismus snaží „odebrat“ slovo liberální ze spojení liberální demokracie.

Jen pro připomenutí, tato práce se nesnaží ukázat, že nejlepší formou vlády je liberální demokracie. Snaží se pouze o vyjasnění vztahu liberální demokracie a populismu. Není zde tedy ani snahou normativně posuzovat snahy a cíle populistů, ale pouze ukázat, jak jsou jejich snahy a cíle kompatibilní s liberální demokracií.

Populisté se domnívají, že dochází k jakési krizi reprezentace, jelikož elity již nereprezentují svůj lid. Ty se snaží nejdříve nahradit svým charismatickým lídrem, který má být „ztělesněním“ vůle lidu a později se zasadit o zavedení přímé demokracie. Jejich řešením krize reprezentace, popř. i demokracie jako takové, je „více“ demokracie a méně liberalismu.

Liberální demokracie ovšem stojí na určité snaze o vyváženost liberalismu a demokracie, jak jsme viděli v předchozí kapitole. Snaha o vychýlení této rovnováhy jde tedy proti základním představám o liberální demokracii.¹²¹ Zde je samozřejmě problematické zhodnotit, zda se nenacházíme v situaci, kdy liberalismus je složkou „dominující“ současnému demokratickému vztahu. Tato možnost je přípustná a v tomto ohledu by určité populistické kroky k znovu vyvážení tohoto vztahu byly na místě i z hlediska liberální demokracie. Potíž je, že populisté neartikulují tento zájem, který by byl legitimní, ale představují názor, že v podstatě celá liberální složka demokracie je

---

¹²⁰ Dále již jen populismus, popř. populisté. Pokud budeme mluvit o populismu ekonomickém nebo kulturním znovu to zdůrazníme v textu.

¹²¹ Plattner, *Populism, Pluralism and Liberal Democracy*, 84.

problematická. Jinými slovy se populismus dá považovat za demokratický, ale ne za liberálně demokratický.¹²²

Odvoláváním se na kolektivní vůli lidu, tedy na jakousi představu homogenní a většinové části společnosti, která dle populistů dává legitimitu celé demokracii a jako jediná nese právo rozhodovat, jde do rozporu základních principů liberální demokracie. Liberální demokracie, kromě toho, že je založená na vládě zákona, se také snaží o zachování práv jednotlivce a nastavení systému brzd a protiváh, tak aby nedocházelo k „totalitě“ většiny a menšiny měly demokratické zastoupení ve společnosti. Představa o prosazení vůle lidu může mít za následek marginalizaci práv jednotlivce, popř. práv menšin.

Další důležitou složkou, kterou je potřeba zohlednit, je samotná idea antagonistického vztahu. Laclau se svojí radikální interpretací populismu opěvuje vznik antagonistického vztahu mezi lidem a elitami. Podle Laclaua je vznik tohoto antagonistického vztahu pozitivní ze dvou důvodů. Za prvé Laclau předpokládá, že pro existenci politiky je ve společnosti zapotřebí podobného antagonistického vztahu. Jeho vznikem tedy nastává určitá renesance politiky. Za druhé se tedy Laclau domnívá, že v dnešní liberální demokracii antagonistický vztah chybí a neexistuje v ní „opravdová“ politika. Politika v systému liberální demokracie se stala spíš byrokracií.

K prvnímu bodu jsme se již vyjádřili v kapitole o populismu. Podívejme se tedy především na druhý bod. Ve třetí kapitole jsme se bavili o určité krizi politických stran a faktu, že levo-pravé dělení v dnešních liberálních demokraciích nevytváří obdobný antagonistický vztah, jako tomu bylo ve 20. století. Řekli jsme, že v podstatě všechny velké a tradiční politické strany se přiblížily politickému středu a staly se tzv. *catch-all* stranami. Stranami, které se snaží zacílit na co největší počet voličů, často na úkor politických idejí. Dalo by se také říci, že všechny velké a tradiční strany přijaly paradigma neoliberalismu a že skoro neexistují tradiční strany, které by tento *status quo* napadaly. Otázkou zůstává, zda tato situace znamená absolutní zmizení antagonistického vztahu v liberální demokracii a zda je zapotřebí vytvořit nový antagonistický vztah (lid x elity),

---

¹²² Mudde, Kaltwasser, *Populism: A Very Short Introduction*, 81.

jak se domnívá Laclau. Je bez pochyby, že je to jedna z možností. Ovšem taková, která podryvá existenci liberální demokracie jako takové, jak jsme si ukázali v předchozích odstavcích.

Podle mého názoru není zapotřebí vytváření nového antagonistického vztahu. To především proto, že sama liberální demokracie v sobě zákonitě obsahuje antagonistické vztahy, které by pořád měly být dostatečné k vytváření politiky, aniž by bylo zapotřebí vytvářet nové dělení společnosti na lid a elity. Již v kontextu liberalismu samotného jsme svědky určitého konfliktu mezi levicovým a pravicovým liberalismem. Především se ale můžeme bavit o antagonistickém vztahu mezi liberální demokracií jako takovou a těmi, kdo ji „ohrožují“. Jak bylo již uvedeno, zastávám názor, že liberální demokracie představuje určité cíle a hodnoty, které se sice mohou v čase měnit, ale stále se jedná o relativně konkrétní a pevnou ideu.

Liberální demokracie může být kritizována za svůj důraz na pluralismus, protože ten může vést mj. k určité neschopnosti liberální demokracie vypořádat se se svými nepřáteli. Myslím si, že i pluralismus má v liberální demokracii svoje limity a že je liberální demokracie schopna antagonistických vztahů vůči určitým ideologiím. Mám na mysli jakékoliv ideje a myšlenky totalitního směru, které jsou v přímém rozporu s ideami liberální demokracie. Na příkladech jako jsou např. Německo, nebo Spojené státy americké můžeme vidět tuto úvahu v praxi. Oba státy se právně vymezují proti extrémistickým stranám, které v těchto zemích ani nemohou vzniknout. Tato právní prevence jasně ukazuje, že liberální demokracie je schopna antagonistického vztahu. Jinými slovy jsou liberální demokracie, které jsou schopny definice vztahu přítel vs. nepřítel. I když se může jednat o takový druh vztahu, který nemusí být podle Laclaua dostatečný.

V podobném kontextu definoval americký ústavní právník německého původu Karl Loewenstein tezi o militantní demokracii.¹²³ Loewenstein se zabýval, jak je příznačné pro jeho dobu, ohrožením, které představoval fašismus. Otázkou samozřejmě je, jestli je vůbec možné legislativně potlačit určité myšlenky nebo ideologie. Jak známe z historie, komunisté byli také postaveni mimo zákon v Ruské říši před 1. světovou válkou. To jim nezabránilo chopit se moci v roce 1917. Ovšem idea militantní demokracie nemá být

---

¹²³ Loewenstein, *Militant Democracy and Fundamental Rights*, 423.

jakkoliv kompromitující pro základní teze liberalismu. Stále platí, že hlavní snahou je garantovat individuální práva a vytvářet prostor, ve kterém různé názorové subjekty mohou debatovat a docházet ke kompromisu. Ve chvíli, kdy se ovšem jedná o takový subjekt, který se nepodílí na pravidlech hry, není možné, aby do hry samotné byl připuštěn. Podle Loewensteina dokonce může dojít k popření některých fundamentálních principů liberální demokracie v případě, kdy je to zapotřebí k udržení liberálně demokratických hodnot.¹²⁴ Jak myšlenky Lowenesteina, tak praxe Německa a Spojených států amerických nám ukazují, že liberální demokracie má možnosti, jak se bránit idejím, které s ní nejsou ztotožnitelné.

Tato ukázka „schopnosti“ liberální demokracie pracovat v rámci kategorií přítel vs. nepřítel¹²⁵, neslouží jako návod, jak by se liberální demokraté měli vypořádat s politickým populismem. Podle mého názoru se stále obecně jedná o představy, které jsou zapotřebí v rámci debaty o stavu liberální demokracie, tedy zda a do jaké míry zavést aparáty přímé demokracie. Ovšem, jak jsme si ukázali, elementární cíle politického populismu, jako je zavedení přímé demokracie pro účel prosazení vůle lidu, jsou již za hranicemi kompatibility s liberální demokracií. Pokud by tématem bylo zavedení určitých prvků přímé demokracie do liberálního systému, jedná se o rozdílný závěr. Jakmile by se jakýkoliv populističtí nesnažili o dosažení zavedení pouze přímé demokracie, na úkor všech liberálních institucí a pravidel, ale pouze o to, aby přímá demokracie byla prvek více zastoupený v politickém systému, tak nevidím jedinou obavu, kterou by podobný krok měl pro liberální demokracii znamenat, alespoň z normativního hlediska.

Dalším tématem, které jsme již částečně probrali v kapitole o liberalismu a které je dle mého názoru potřeba vyjasnit, je jakou liberální demokracii vlastně chtějí političtí populisté revidovat. Je zapotřebí si uvědomit určité zásadní rozdíly mezi tím, co jsme nazvali levicovým a pravicovým liberalismem. Ve stejné kapitole jsme také uvedli, že dnešní liberální paradigma, podle kterého se řídí tradiční politické strany¹²⁶, je obecně známé jako neoliberalismus. V České republice se za silného představitele těchto myšlenek dá označit bývalý prezident Václav Klaus a velmi podobně si dnes počíná jeho syn Václav Klaus ml. Jak jsme již uvedli, neoliberalismus navazuje na klasický liberalismus 19. století.

---

¹²⁴ Loewenstein, *Militant Democracy and Fundamental Rights*, 432.

¹²⁵ Viz Carl Schmitt, *Pojem politična*.

¹²⁶ Nejen ty pravicové, ale i ty levicové.

To znamená, že klade důraz na volný trh, privatizaci, deregulaci, posílení role soukromého sektoru, ale také např. na individualismu, a s ním spojenou ideu negativní svobody. V případě prezidenta Klause si také můžeme vzpomenout na představu, že politika je věcí pouze politiků-odborníků a že představa něčeho jako občanské společnosti¹²⁷, nebo aktivních občanů, je naprosto zbytečná. Občané jsou zde pouze od toho, v kontextu politiky, aby došli k volbám a u nich zvolili své zastupitele. Jinými slovy, prezident Klaus představoval naprosto opačný názor než prezident Havel se svou notoricky známou ideou nepolitické politiky.¹²⁸

Jestliže se představa prezidenta Klause do určité míry naplnila, nepředstavuje neoliberalismus jeden z možných důvodů vzestupu politického populismu? Populismus reaguje na odebrání moci lidu a na jakési odpojení elit od lidu, který je zvolil. To je ovšem přesně, co prezident Klaus a další neoliberální představitelé chtějí. Můžeme si tedy klást otázku, zda problém není v samotné liberální demokracii, ale pouze v jejím současném stavu, který je dominantně ovlivněn neoliberalismem. Rozvedení podobné úvahy by přesahovalo téma této práce. Je pravděpodobné, že počet kritérií, která k této možné interpretaci přispívají, je mnohem více, a bylo by zapotřebí zkoumat tento vztah v jiné práci. Přesto se zdá, že poměrně silná korelace je zde možná.

Kulturní populismus a liberální demokracie

Vyjádření se ke vztahu kulturního populismu a liberální demokracie pro nás bude jednodušší a kratší úkol než v případě populismu politického. Jak jsme si ukázali, kulturní populismus je spojený s myšlenkou lidu, který je spjatý s konkrétním národem. To znamená, že kulturní populismus cílí především proti národnostním menšinám a přistěhovalcům, kteří dle určených kritérií nepatří k národu, a tedy ani k lidu. Podle mého názoru, stejně jako populismus politický, je kulturní populismus spojený především s pravicovými politickými stranami. Jedna z možných cest pro dosažení cílů kulturních populistů je podpora cílů populistů politických, jak můžeme vidět např. v případě Tomia Okamury.

---

¹²⁷ Která by se aktivně podílela na věcech veřejných.

¹²⁸ Tabery, *Vládeme, nerušíť*, 240.

Stavba této myšlenky je následující: kulturní populistů se domnívá, že lid by si měl udržet kontrolu nad svým územím, tradicemi apod. a měl by mít možnost zabránit možnému vytváření národnostních menšin ve státě, který patří jeho národu. Jelikož elity nereprezentují tento zájem, je zapotřebí si zvolit takového politika, který tento zájem naplní. V lepším případě, zvolit si takového politika – politického populistu, který slíbí, že vrátí moc lidu. Lid zavedením přímé demokracie nabyde politické moci učinit taková politická rozhodnutí, která umožní zachování homogenity národa. Jinými slovy se politický populismus může stát silným spojencem kulturního populismu. V tom případě by se znovu jednalo o nekompatibilní vztah s liberální demokracií. Ovšem i v případě, kdy k podobnému spojení nedojde, je kulturní populismus v tenzi s liberální demokracií. To z toho důvodu, že kulturní populisté nechtějí respektovat jiná práva, jednoduše řečeno, než těch, které považují za součást národa.

Ekonomický populismus a liberální demokracie

Posledním příkladem pro porovnání s liberální demokracií je ekonomický populismus. Tento druh populismu se zdá nejobtížnějším pro reflexi ve vztahu k liberální demokracii. To především z toho důvodu, že jeho hlavním zájmem je především ekonomická sféra. Lid je v této interpretaci chápán jako ta nejobsáhlejší ekonomická třída, zatímco elitami jsou míněni ti nejbohatší. Hlavním cílem ekonomických populistů, především v západním světě, je zastavit a ideálně zvrátit vývoj, ve kterém se nejbohatší stávají bohatšími, zatímco střední a nižší třída stagnují.¹²⁹ Jejich cílem tedy není revize liberální demokracie jako v případě politických, popř. i kulturních populistů. Přesto je zde z mého hlediska část, která je z pohledu ekonomických populistů svázána se stavem liberální demokracie. To je již zmíněný neoliberalismus. Ekonomičtí populisté nekritizují liberální demokracii za ochranu menšin nebo za garanci individuálních práv, ale soustředí se na principy volného trhu, roli státu, popř. návratu k podporování pozitivní svobody.

Pokud je tato teze správná, nejedná se v případě ekonomického liberalismu o ohrožení liberální demokracie jako takové, pouze o její určitou část. Tato část se ovšem zdá být otevřená proměnám, jak jsme viděli na ukázce dominance tzv. levicového liberalismu v období po 2. světové válce. V takovém případě by se ze strany

---

¹²⁹ Saez, *Striking it Richer*.

ekonomického populismu mohlo jednat spíše o snahu snížit vliv neoliberalismu na liberální demokracii a posílit vliv kupříkladu neokeynesiánství.

5.3. Liberální demokracie a střední třída

Na myšlenku spojenou s ekonomickým populismem bych chtěl navázat v této poslední části práce. Ačkoliv jsme si již vyjasnili, že ekonomický populismus nepředstavuje ohrožení liberální demokracie, ale spíše jejího neoliberálního pojetí, je zde stále fenomén, který mi v kontextu debaty přijde velmi podnětný a z mé zkušenosti z odborné literatury na téma populismu překvapivě opomíjený. Domnívám se, že jedním z významných faktorů vzestupu populismu, nejen toho ekonomického, je pokles, popř. minimálně stagnace střední třídy.

Americký politolog Francis Fukuyama patří mezi těch málo autorů, kteří se k této problematice vyjadřují. Podle Fukuyamy je liberalismus provázaný s vzestupem střední třídy.¹³⁰ Jako střední třídu chápe ty jedince, kteří nepatří ani na vrchol ani na dno z hlediska příjmu. Dále jsou to ti, kteří mají alespoň střední školu, vlastní majetek nebo mají vlastní podnik. V určitém smyslu argument spojený s tématem střední třídy a liberální demokracie pochází i od Fareeda Zakarii. Zakaria konkrétně rozvíjí tezi o vztahu průměrného příjmu na hlavu a stavu liberální demokracie.¹³¹ Podle Zakarii je v ideálním případě, tedy aby byla liberální demokracie odolná, zapotřebí roční příjem nad 6000 dolarů na hlavu. Podobnou myšlenku představil již v roce 1959 americký sociolog a politolog Seymour Martin Lipset, jehož citát Zakaria zmiňuje. Ten zní následovně: „čím více se nějakému státu daří, tím větší má šanci uchovat si demokracii.“¹³² Myšlenka vztahu ekonomické prosperity byla použita nejen v otázce stability demokracie, ale také k potenciální podpoře procesu tranzice k demokratickému režimu.¹³³

Myšlenka silného středu a stability je ovšem ještě mnohem starší. Již Aristoteles se ve své *Politice* vyjadřuje v podobném duchu.¹³⁴ Konkrétně ve čtvrté knize v části o relativně nejlepším zřízení obce. V této části Aristoteles tvrdí, že „*co se týče majetkových*

---

¹³⁰ Fukuyama, *The Future of History*, 2.

¹³¹ Zakaria v této úvaze vycházel ze studie Adama Przeworského a Fernanda Limongiho. Przeworski, Limogni, *Modernization: Theories and Facts*.

¹³² Cit. dle Zakaria, *The Future of Freedom: Illiberal Democracy at Home and Abroad*, s. 86.

¹³³ Viz Dahl, *Polyarchy*, nebo Huntington, *The Third Wave*.

¹³⁴ Aristoteles, *Politika*.

*poměru, nejlepší ze všech jest majetek, který zachovává střed.*¹³⁵ Aristoteles pokračuje v úvaze a říká: „*střed zajisté nejsnáze poslouchá rozumu, kdežto velice bohatý a naopak velice chudobný, těžko dopřeje sluchu hlasu rozumu.*“¹³⁶ Aristotelova úvaha končí touto větou: „*jest tedy zjevno, že politické společenství, které se zakládá na středních vrstvách, jest nejlepší, a že takové obce mohou býti dobře spravovány, ve kterých právě střední třída je početná a jest možná silnější než druhé dvě třídy, neb alespoň než jedna z nich.*“¹³⁷ Ještě dodáme, že pro Aristotela je demokracie lepší pro správu politické obce než oligarchie, jelikož umožňuje střední třídě, aby se podílela na vládě.¹³⁸

Tyto myšlenky jsme zde představili, abychom se mohli zamyslet nad vztahem dnešního stavu liberální demokracie a stavu střední třídy, popř. růstu populismu. Zdá se neoddiskutovatelným faktem, že jedním ze silných hybatelů populismu, v tomto případě především ekonomického, i když ne výhradně, byla ekonomická krize na konci minulého desetiletí. Ta mj. ukázala narůstající majetkový rozdíl mezi většinovou společností a těmi nejbohatšími.¹³⁹ Pokud bychom aplikovali tezi Fareeda Zakarii, tak ohrožení liberální demokracie v mnoha zemích nehrozí. Problém ovšem je, že jeho teze počítá s průměrným příjmem, který nezohledňuje extrémny, které mohou velmi zkreslit ideu „skutečného“ průměrného příjmu občanů. Celkové bohatství kupříkladu Spojených států amerických za posledních 30 let rostlo, to ovšem neznamená, že ekvivalentně k tomuto růstu rostl příjem nižší a střední třídy. Mediánový příjem ve Spojených státech amerických stagnuje od 70. let minulého století, ovšem příjem horních 10% vzrostl z 9% HDP na 23.5%,¹⁴⁰ viz například graf č. 1.¹⁴¹

---

¹³⁵ Aristoteles, *Politika*, s. 135.

¹³⁶ Tamtéž.

¹³⁷ Aristoteles, *Politika*, s. 136.

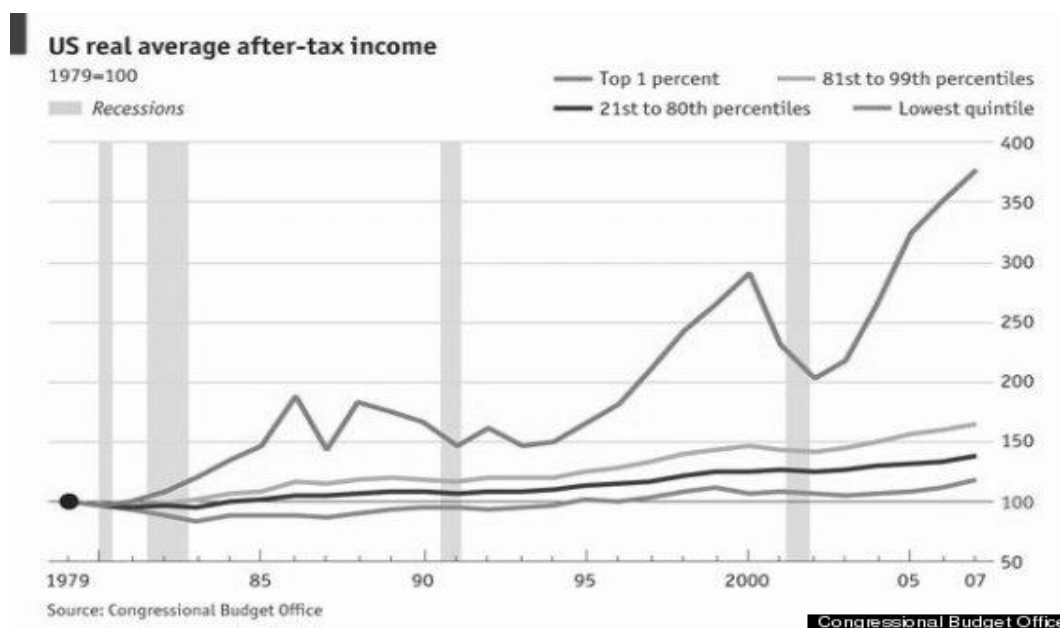
¹³⁸ Aristoteles, *Politika*, s. 137.

¹³⁹ Viz hnutí *We are 99%*.

¹⁴⁰ Fukuyama, *The Future of History*, 7.

¹⁴¹ Cit. 7. 5. 2018 dle https://www.huffingtonpost.com/laura-tyson/us-income-inequality-costs_b_6249904.html

Graf č. 1 popisující růst majetku jednotlivých příjmových tříd ve Spojených státech amerických od roku 1979.

Jak vidíme z tohoto grafu, relativní ekonomická síla střední třídy oproti nejvyšší třídě poměrně stagnuje.¹⁴² To, jak nám již ukázal Aristoteles, může vést k destabilizaci demokracie. Tento faktor a s ním spojená představa neoliberalismu o nezapojování lidí do politiky tak dle mého názoru mohou být velmi silnými a společnými důvody pro růst populismu.

Z toho důvodu se také domnívám, že pokud nedojde k určité zásadní změně, největší vlna populismu nás teprve čeká ve spojení s nástupem tzv. průmyslu 4.0.¹⁴³ Již v minulosti jsme byli svědky éru, kdy industrializace a technologizace došla do takové míry, že většina obyvatelstva neměla dostatečnou schopnost být „užitečná“ pro pracovní trh, což vyústilo k velké míře nezaměstnanosti. Pokud jsou odhady do budoucnosti alespoň částečně správně, tak např. ve Spojených státech amerických může být v příštích dvou dekádách automatizováno až 47 % pracovních míst.¹⁴⁴ Taková „revoluce“ by očividně znamenala velký nárůst nezaměstnanosti, jelikož se jedná především o práce s nízkou

¹⁴² Otázkou, která se zde nabízí, je dokdy se dá někdo považovat za součást střední třídy, když se jeho bohatství nemění ve vztahu k jiným třídám.

¹⁴³ Průmysl 4.0 neboli čtvrtá průmyslová revoluce popisuje trend automatizace, který má vést k zavedení mnoha autonomních systémů, které mohou nahradit člověka.

¹⁴⁴ Frey, Osborne, *The Future of Employment*.

úrovni kvalifikace (prodavači, řidiči apod.) lze si jen těžko představit, že těchto 47 % by se v relativně krátkém období stalo velice kvalifikovanými zaměstnanci (např. programátory). Při takovém vývoji si lze poměrně lehce představit, že na automatizaci budou nejvíce profitovat ti, kteří již majetní jsou a vlastní prostředky, které mohou použít na automatizaci. Teoreticky se můžeme v relativně blízké budoucnosti setkat s fenoménem, kdy se ekonomické rozdíly budou ještě více zvětšovat. V takovém případě, pokud je naše teze o vztahu liberální demokracie, populismu a střední třídě pravdivá, by se potenciálně jednalo o ještě větší oslabení liberální demokracie, která do velké míry stojí na střední třídě, a o posílení populismu (jak levicového, tak pravicového).

5.4. Shrnutí

V této kapitole jsme aplikovali naše chápání populismu a liberální demokracie k tomu, abychom došli k závěru jaký je mezi nimi normativní vztah. V případě politického populismu jsme usoudili, že ačkoliv se do určité míry může jednat o korektiv liberální demokracie, ve své ryzí formě představuje politický populismus negativní vztah vůči liberální demokracii. Obdobný závěr jsme učinili u populismu kulturního, který je často provázaný s populismem politickým. I sám o sobě kulturní populismus představuje problém, jelikož se snaží prosadit vůli (národu) lidu jako jedinou legitimní. V případě ekonomického populismu jsme představili myšlenku, že jako jediný nepředstavuje riziko liberální demokracii jako takové, ale spíše její neoliberální interpretaci. Ekonomický populismus se snaží upozornit především na vzrůstající majetkové rozdíly ve společnosti a nesoustředí se na instituce liberální demokracie jako takové.

V závěru jsme uvedli krátkou úvahu nad provázaností „útlumu“ střední třídy, populismu a liberální demokracie. Snažili jsme si ukázat, že střední třída stagnuje a výhledově se tento trend může ještě zhoršit. Pokud platí teze, že liberální demokracie je závislá na střední třídě, tak tato stagnace může mít vliv jak na vzrůst populismu, tak na oslabování liberální demokracie.

6. Závěr

V této diplomové práci bylo naším cílem pokusit se vyjasnit normativní vztah populismu a liberální demokracie. Pro tento účel jsme použili minimální definici populismu jako ideologie od Case Muddeho, která nám měla posloužit k nepředpojatému posouzení fenoménu populismu. Po ustavení toho, co liberální demokracie představuje a na jakých principech a hodnotách stojí, jsme byli schopni tyto dva koncepty porovnat.

Populismus jsme podle vzoru Ményho a Surela rozdělili na populismus politický, kulturní a ekonomický. V případě politického populismu jsme došli k závěru, že není kompatibilní s idejemi liberální demokracie. To především z toho důvodu, že se snaží o prosazení vůle lidu na úkor liberálních institucí. Kulturní populismus je v situaci podobné. Ukázali jsme, že častým krokem je jakési propojení kulturního a politického populismu, mj. z toho důvodu, že jsou oba typem pravicového populismu. Jako poslední jsme vedli debatu o populismu ekonomickém, který se jako jediný nesnaží prosadit vůli lidu na úkor liberálních institucí, ale snaží se prosadit vůli lidu především v kontextu majetkovém. To znamená, že jeho cílem je určitá korekce trendu, ve kterém střední a nižší třída stagnuje, zatímco vyšší třída prosperuje. V neposlední řadě jsme nastínili úvahu o propojení této stagnace, populismu a oslabování liberální demokracie. Na tezi, že střední třída je základní stavební kámen odolné liberální demokracie, jsme představili myšlenku, že stagnace střední třídy může být jedním z potenciálně nejzásadnějších faktorů pro posilování populismu.

Na začátku této práce jsme uvedli čtyři otázky od Gellnera a Ionesca týkající se populismu, které jsou aktuální dodnes. Ke zrekapitulování si na ně můžeme uvést odpovědi, které jsme uvedli v kontextu této práce.

1. Je populismus primárně ideologií, nebo hnutím (či obojím)?

Odpověď na tuto otázku je jednoduchá, jelikož vycházíme z definice Case Muddeho, považujeme populismus za ideologii, ačkoliv za *thin-centered* ideologii, tedy neucelenou nebo neplnohodnotnou.

2. Je populismus projevem neustále se vyskytující mentality vznikající v různých historických a geografických kontextech v důsledku specifických sociálních situací, v nichž je střední vrstva příliš slabá, či neexistuje?

Na tuto otázkou jsme se pokusili nastínit odpověď na konci naší práce. Prvně, podobně jako demokracii chápeme i populismus v kontextu této práce jako kontextuální koncept, který se vyvíjí do určitých forem, ačkoliv má vždy určité společné jmenovatele, viz populismus politický, kulturní a ekonomický. Dle mého názoru je ovšem populismus silně spjatý s ekonomickou a sociální situací střední třídy, a proto také předpokládám růst populismu v nadcházejících letech.

3. Je hlavním rysem populismu zbožštění lidu, který je vykreslen ve zjednodušených obrazech podle konkrétní společnosti?

Podle našich východisek jednoznačně ano. Populisté se záměrně snaží pracovat s vágními až prázdnými koncepty, které lze naplnit jak je podle potřeby kontextu. Nejedná se pouze o koncept lidu, ale také elit a jiných. Populisté prosperují na radikálních redukcích.¹⁴⁵

4. Je populismus vždy včleněn do silnějších ideologií či hnutí (socialismu, nacionalistických formací či agrárních stran) nebo je jimi nahrazen?

Cas Mudde, ale i další teoretici populismu jako Albertazii a McDonell, nám zde nabízí jasnou odpověď. V návaznosti na tyto autory chápeme populismus jako *thin-centered* ideologii. To znamená, že se populismus vždy včleňuje do silnějších ideologií, aby byl schopen lépe definovat své cíle. To z toho důvodu, že populismus sám o sobě nemá vyjasněné odpovědi na komplexnější otázky týkající se společnosti, jako mají silné ideologie typu socialismu nebo liberalismu.

Není náhodou, že bulharský politolog Ivan Krastev nazval dnešní dobu dobou populismu.¹⁴⁶ Populismus je fenoménem, který, jak se zdá, je v liberálních demokraciích rok od roku silnější a je pravděpodobné, že se tento trend nadále udrží. Pokud chtějí země liberálních demokracií zachovat svoje základní hodnoty v podobném stavu, v jakém jsou dnes, je zapotřebí aby adresovali problémy, na které populismus ukazuje. Především jde o problém reprezentace. Je stěžejní, aby se lidé znovu cítili reprezentováni svými zastupiteli, pokud nemá dojít k „revolučním“ změnám našich politických systémů. Je navýsost

---

¹⁴⁵ Comaroff, *Populism and Late Liberalism*, 104. Touto redukcí je myšleno, že populisté představují např. lid jako homogenní entitu.

¹⁴⁶ Krastev, *The age of populism*.

důležité, aby jak politici, tak teoretici reflektovali téma populismu, abychom mu opravdu rozuměli a věděli jak s ním pracovat.

Souhlasím s americkým filosofem Michaellem Sandelem, který se domnívá, že naše praktiky a instituce jsou provedením teorie. Pokud se zapojíme do politické praxe, je tomu vždy ve vztahu k teorii.¹⁴⁷ Motivem této diplomové práce bylo podílet se na této teorii, nastínit cesty jak chápat populismus a jak s ním pracovat a eventuálně nabídnout několik spekulativních tezí, které by mohly vést k novým debatám.

---

¹⁴⁷ Sandel, *The Procedural Republic and the Unencumbered Self*, 81.

Seznam použité literatury

Abts, K., Rummens, S. (2007): Populism versus Democracy. *Political Studies*, June, Volume 55, Issue 2, s. 405-424.

Albertazzi, D., McDonell, D. (2008): *Twenty-First Century Populism: The Scepter of Western European Democracy*. Palgrave Macmillan, s. 288.

Aristoteles (1939): *Politika*. Praha: Jan Laichter, s. 339.

Barber, B. R. (2004): *Strong Democracy: Participatory Politics for a New Age*. University of California Press; Twentieth-Anniversary Edition, s. 356.

Berlin, I. (1999): *Čtyři eseje o svobodě*. Prostor, s. 322.

Bělohradský, V. (1990): Co je to liberální demokracie. *Přítomnost*, Vydání č. 7, s. 22-23.

Bleicken, J. (2002): *Athénská demokracie*. Oikoymenh, s. 791.

Bobbio, N. (1990): *Liberalism and Democracy*. London/New York: Verso, s. 108.

Bugaric, B. (2008): Populism, liberal democracy, and the rule of law in Central and Eastern Europe. *Communist and Post-Communist Studies*, Vol. 41, s. 191-203.

Canovan, M. (1982): Two Strategies for the Study of Populism. *Political Studies Association*, Vol. 30, Issue 4, s. 544-552.

Canovan, M. (1999): Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy. *Political Studies*, XLVII, s. 2-16.

Comaroff, J. (2011): Populism and Late Liberalism: A Special Affinity?. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 637, s. 99-111.

Curd, M., Cover, J. A. (2012): *Philosophy of Science: The Central Issues*. W. W. Norton & Company, s. 1424.

Dahl, R. (1971): *Polyarchy: Participation and Opposition*. New Haven, Connecticut: Yale University Press, s. 267.

Deiwiks, Ch. (2009): Populism. *Living Reviews in Democracy*, Vol 1, s. 1-9.

Dewey, J. (1929): *Characters and Events: Popular essays in social and political philosophy*. Ratner, J. (ed.), New York: Henry Holt.

Diamond, L. (2008). *The democratic rollback: The resurgence of the predatory state*. New York: Henry Holt and Company LLC.

Dvořáková, V., Buben, R., Němec, J. (2012): *¡Que el pueblo mande! : Levicové vlády, populismus a změny režimu v Latinské Americe*. SLON, s. 363.

Forbes. [online] (2018): Donald Trump. *Forbes Media LLC* [Cit. 3. 5. 2018] Dostupné z: <https://www.forbes.com/profile/donald-trump/>

Fraser, S., Gerstle, G. (ed.) (1990): *The Rise and Fall of the New Deal Order, 1930-1980*. Princeton University Press, s. 337.

Puddington, A, Roylance, T. [online] (2017): Populists and Autocrats: The Dual Threat to Global Democracy. *Freedom House* [Cit. 1. 5. 2018] Dostupné z: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2017>

Freidenberg, F. (2007): *La Tentación Populista. Una vía poder en América Latina*. Madrid: Síntesis.

Frey, C. B., Osborne, M. A. (2013): The Future of Employment: How Susceptible are Jobs to Computerisation?. *Technological Forecasting and Social Change*, Vol. 114, s. 254-280.

Gellner, E., Ionescu, G. (1969): *Populism: Its Meaning and National Characteristics*. London: Weidenfeld and Nicolson.

Gómez, L. A. C. (2008): Liberalism and democracy from Norberto Bobbio's perspective. *Convergencia*, Num. 48, September – December, s. 19-38.

Habermas, J. (1994): Three Normative Models of Democracy. *Democratic and Constitutional Theory Today*, Constellations Volume 1, No. 1, s. 1-10.

Habets, I. (2015): Liberal democracy: the threat of counter-narratives. *European View*, Vol. 14, s. 145-154.

Heywood, A. (2012): *Political Ideologies: An Introduction*. Palgrave Macmillan, Fifth Edition, s. 392.

- Hicks, J. D. (1931): *Populist Revolt: A History of the Farmers' Alliance and the People's Party*. University of Minnesota Press, s. 487.
- Huntington, S. P. (1990): *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman: University of Oklahoma Press, s. 384.
- Kaltwasser, C. R. (2012): The ambivalence of populism: threat and corrective for democracy. *Democratization*, Vol. 19, Issue. 2, s. 184-208.
- Kaltwasser, C. R., Taggart, P., Espejo, P. O., Ostiguy, P. (ed.) (2018): *The Oxford Handbook of Populism*. Oxford University Press, s. 632.
- Kingsbury, D. (2016): Populism as Post-Politics: Ernesto Laclau, Hegemony, and the Limits of Democracy. *Radical Philosophy Review*, Vol. 19, Issue 3, s. 569-591.
- Krastev, I. (2011): The age of populism: reflections on the self-enmity of democracy. *European View*, Vol. 10. Issue 1, s. 11-16.
- Kriesi, H. (2014): The Populist Challenge. *West European Politics*, Volume 37, Issue , s. 361-378.
- Krouwel, A. (2003): Otto Kirchheimer and the catch-all party. *West European Politics*, Volume 26, Issue 2, s. 23-40.
- Laclau, E. (2007): *On Populist Reason*. Verso, s. 267.
- Loewenstein, K. (1937): Militant Democracy and Fundamental Rights. *The American Political Science Review*, Vol. 31, No. 3, June, s. 417-432.
- Macpherson, C. B. (1962): *The Political Theory of Possesive Individualism: From Hobbes to Locke*. Oxford University Press, s. 328.
- Mény, Y., Surel, Y. (2000): *Par Le Peuple, Pour Le Peuple. Le Populisme Et Les démocraties*. Paris: Fayard.
- Mény, Y., Surel, Y. (ed.) (2002): *Democracies and the Populist Challenge*. Palgrave Macmillan UK, s. 258.

- Mudde, C. (2007): *Populist radical right parties in Europe*. Cambridge, UK New York: Cambridge University Press, s. 404.
- Mudde, C., Kaltwasser, C. R. (2017): *Populism: A Very Short Introduction*. Oxford University Press, s. 136.
- Muller, J. W. (2016): *What is Populism?*. University of Pennsylvania Press, s. 136.
- Panizza, F. (ed.) (2005): *Populism and the Mirror of Democracy*. Verso, s. 368.
- Plattner, M. F. (2010): Populism, Pluralism and Liberal Democracy. *Journal of Democracy*, Vol. 21, Issue 1, s. 81-92.
- Przeworski, A., Limogni, F. (1997): Modernization: Theories and Facts. *World Politics*, Vol. 49, No. 2, s. 155-183.
- Purdy, J. [online] (2015): Bernie Sander's New Deal Socialism. *The New Yorker* [Cit. 7. 5. 2018] Dostupné z: <https://www.newyorker.com/news/news-desk/bernie-sanderss-new-deal-socialism>
- Radcliff, B. (1993): Liberalism, Populism, and Collective Choice. *Political Research Quarterly*, Vol. 46, No. 1, s. 127-142.
- Rousseau, J.-J. (2002): *O společenské smlouvě: neboli O zásadách státního práva*. Aleš Čeněk, s.r.o., s. 157.
- Saez, E. (2016): Striking it Richer: The Evolution of Top Incomes in the United States. *UC Berkeley*.
- Sandel, M. (1984): The Procedural Republic and the Unencumbered Self. *Political Theory*, Vol. 12, No. 1, s. 81-96.
- Schedler, A. (1996): Anti-Political-Establishment Parties. *SAGE Publications, Party Politics*, Vol. 2, No. 3, s. 291-312.
- Schmitt, C. (2013): *Pojem politična*. Oikoymenh, s. 124.
- Schumpeter, J. (2004): *Kapitalismus, socialismus a demokracie*. Brno: CDK, s. 472.

- Slovník cizích slov [online] (2018): Pojem “liberální”. ABZ.CZ [Cit. 5. 5. 2018] Dostupné z: <https://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/liberalni>
- Strauss, L. (1965): *Natural Right and History*. University Chicago Press, s. 326.
- Tabery, E. (2006): *Vládeme, neruší: opoziční smlouva a její dědictví*. Respekt Publishing a.s., s. 300.
- Taggart, P. (2000): *Populism*. Open University Press, s. 140.
- Tännsjö, T. (1992): *Populist Democracy: A Defence*. London: Routledge.
- Thúkýdidés. (1977): *Dějiny peloponéské války*. Praha: Odeon, s. 621.
- Tully, J. (ed.) (1989): *Meaning and Context*. Princeton University Press, s. 370.
- Tyson, L. [online] (2017): The Rising Costs of U.S. Income Inequality. *Huffington Post*. [Cit. 7. 5. 2018] Dostupné z: https://www.huffingtonpost.com/laura-tyson/us-income-inequality-costs_b_6249904.html
- Weyland, K. (2001): Clarifying a Contested Concept. Populism in the Study of Latin American Politics’. *Comparative Politics* Vol. 34, no. 1, s. 1-22.
- Zakaria, F. [online] (1997): The Rise of Illiberal Democracy. *Foreign Affairs*, November/December Issue. [Cit. 3. 5. 2018] Dostupné z: <https://www.foreignaffairs.com/articles/1997-11-01/rise-illiberal-democracy>
- Zakaria, F. (2003): *The Future of Freedom: Illiberal Democracy at Home and Abroad*. New York and London: W. W. Norton, s.301.
- Znoj, M. (2014): *Demokracie v postliberální konstelaci*. Praha: Karolinum, s. 240.